

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 11.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Készült a
a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont támogatásával
az Irodalomtudományi Intézetben

A borítón:
Petőfi emlékére készített rajzok Mendel Farkas *Versfűzéréből* (1877)
és Lokody Antal versgyűjteményéből (1880-as évek)
Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár / Cluj-Napoca
(Ms. 3810. és Ms. 3029)

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, a BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja és hálózati kiadója • www.reciti.hu
Technikai szerkesztő: Etlinger Mihály
Borítóterv, tördelés: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötészet: Fellini Kft.

TARI LUJZA

Petőfi népdallá és közdallá vált versei, továbbélésük a népzeneben

Szinte közhely, hogy Petőfi Sándor versei népdalként is elterjedtek. Az a kérdés azonban, hogy mennyi ezekből a XIX., illetve a XX. század értelmezése szerinti népdal, milyen mértékű az elterjedtség, a költő mely verseire vonatkozik, azok a népzene milyen rétegeibe, miként ágyazódtak be, továbbá, hogy a szorosan vett népdaloknak van-e kapcsolata a tágabb értelmű – többnyire XIX. századi szerzők által írt, kottakiadásokkal terjesztett, szájhagyományosan is elterjedt – közdalokkal, még a magasabb műveltségűek körében is zavartságot okozna. Születésének 200. évfordulóján tiszteljük meg a költőt azzal, hogy megpróbálunk e kérdésekben némi rendet teremteni! A feladat nem könnyű, mert a versek zenei feldolgozása, illetve népdalként való elterjedése többféle stílusú zenét jelent. Ami a szorosan vett népzene és a tágabb szájhagyományos dalkultúrát illeti, itt is érvényes Kodály Zoltánnak egy 1915-ös feladóvevény háttára a maga számára felírt megjegyzése:

Sokféle rétege van a falu [és tegyük hozzá: a város] dalkészletének. [...] Egy nagy szemétdomb, amiben soká kell turkálni.¹

A keresgélést nem könnyíti meg az a tény, hogy a folklorizációs folyamatban Petőfi versei esetében különösen jellemző a népdal és közdal közötti ide-oda áramlás, akár a névvel ismert szerzők megzenésítései, akár a névtelenek (így a falvak népe) dallamokkal társításai felől közelítünk a témához.

1 KODÁLY Zoltán, *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*, kiad. VARGYAS Lajos, Kodály Zoltán hátrahagyott írásai 2 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993), 360.

Zenekutatási előzmények

Petőfi Sándor költeményeinek zenei vonatkozásaival első ízben a Petőfi-centenáriumi alkalmával foglalkoztak.² Ezt megelőzően azonban már 1898-ban, a szabadságharc 50. évfordulójára megjelent egy *Petőfi Album 100 ének és dal zongorakísérettel* című gyűjtemény, Langer Viktor összeállításában.³ Már a centenáriumi kezdetre elkezdte összegyűjteni a megzenésített Petőfi versek műjegyzékét Isoz Kálmán is. Mint írta, 1923-ban

kimutatásom 200-220 dallamot 300-350 kiadványban foglalhatott magában. E bibliográfiának megjelentetésére nem volt mód, de nem is erőltettem, mert az e kérdéstről értekező szakemberek 500-nál, sőt 1000-nél többre becsülték a zenére tett Petőfi-dalok számát.⁴

Zeneműjegyzéke így csak 1930-ban jelent meg, majd 1931-ben kiegészítésekkel, önálló könyvecskeként is napvilágot látott Hóman Bálint előszavával.⁵ Isoz jegyzéke máig a legteljesebb, noha azóta újabb műjegyzék is készült.⁶ Isoz ebben 203 megzenésített Petőfi-költeményt számolt össze, melyek 183 ismert szerző 502 zeneművében található.⁷ Közli ugyan a gyűjteményekben kiadott, ismeretlen szerzőktől származó feldolgozások adatait is, de ezeket nem számolja be statisztikai összegzésébe, csupán azt jegyzi meg róluk, hogy számuk ötvenöt.⁸ Hivatkozik Haraszti Emilre, valamint Wagner Józsefre, akik a nyomtatásban megjelent és „nyilvánosan előadott” dalokon kívül a kéziratokban fellelhető és a fel nem jegyzett továbbiak sokaságáról beszélnek a költő születésének 100. évfordulójára megjelent írásaikban. Bár a nagy számok mögött elsősorban a néphagyományban forgó dallamok rejtőzhetnek, ezeket egyikük sem nevezi néven, de gyaníthatjuk, hogy Isoz „ismeretlen” komponisták meghatározhatatlan

2 HARASZTI Emil, „Petőfi a zenében”, Rákosi Jenő bevezető tanulmányával, in VARGA Béla, szerk., *Petőfi Almanach, 1823–1923*, 136–144 (Budapest: Magyar Nemzeti Szövetség, 1923); WAGNER József, „Petőfi és a zene”, *Zászlónk* 21, 5. sz. (1923): 70–71. Ezekről is tájékoztat Isoz Kálmán, „Petőfi műveinek zenei bibliográfiája”, *Muzsika* 2, 3. sz. (1930): 99–125, 99.

3 A Rózsavölgyi Kiadónál megjelent kottáról és tartalmáról: TARI Lujza, „Petőfi verseinek zenei kapcsolatai”, *Irodalmi Magazin* 11, 1. sz. (*Petőfi 200*) (2023): 94–98, 96. A továbbiakban: *Petőfi Album*. E gyűjteményben sorszám nincs, valamennyi szám a kötet lapszámát jelenti.

4 Isoz Kálmán, „Petőfi műveinek zenei bibliográfiája”, 99.

5 Isoz Kálmán, összeáll. *Petőfi dalok*, előszó HÓMAN Bálint (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Zenetörténeti Osztálya), 1931.

6 SONKOLY István, „Megzenésített Petőfi Versek”, *Könyv és Könyvtár* 7, 2. sz. (1969): 93–114.

7 Isoz Kálmán, „Petőfi műveinek zenei bibliográfiája”, 100.

8 Uo.

száma” kifejezése a népdalokat is takarhatja.⁹ Ő maga szorosan zenetörténeti kérdésekkel foglalkozó kutatóként nem foglalkozott a nép közé került versek sorsával. Csak a szerzők nevéhez köthető, kottás formában megjelent megzenésítéseket vizsgálta (ahogy Haraszi Emil is), a néphagyományban élő verseket nem. Kodály Zoltán – akinek e témában is nélkülözhetetlenek előmunkálatai, s aki hátrahagyott jegyzeteinek tanúsága szerint a centenáriumnál már jóval korábban foglalkozott Petőfi költészetével –, fel is róttá neki: „Isoz félmunkát [végzett], 9/10 [része] halva született. Kongeniális sem egyik, sem másik.”¹⁰

A Magyar Néprajzi Társaságban a Petőfi-centenárium évében előadás formájában hangzott el, s 1925-ben jelent meg Berze Nagy János széles nemzetközi kitekintésű, a költő műveinek sok elemére rávilágító tanulmánya.¹¹ Nem zenei tárgyú, de jól jelzi, hogy a szövegfolklor-kutatás ekkor még előbb jár a téma népzenei kutatásánál.

Szintén 1930-ban jelent meg Terbe Lajos tanulmánya, mely az első összefoglalás a népdalokká vált Petőfi-versekről. Kottapéldák nélkül jelent meg, de már élő népzenei gyűjtésekre alapozva. 1938-ban Dobó Sándor foglalkozott Petőfi versei zenei vonatkozásaival. A munkát ismertető szerző nemcsak megállapítja: „Az apró füzetben megjelent tanulmány nem mond újat.” Írása kifejezi az 1923, illetve 1930 óta eltelt idő alatti szemléletbeli változást is, mely már hiányolja a folklor adatok mellőzését. Mint írja, a szerző „a Petőfi-dalok népi továbbélését alig ismeri”.¹²

A népzene kutatás számára döntő jelentőségű Vikár Béla, Kodály Zoltán, Bartók Béla gyűjtőmunkájának megkezdése, tudományos és ismeretterjesztő írásaikon keresztül a népzene fontosságának meg- és elismertetése. Népzene-gyűjtéseiknek köszönhetően elindult a szájhagyományban élő Petőfi-versek összegyűjtése, esetenként fonográfhengerre rögzítése is. Kodály ezen kívül fontosnak tartotta a XIX. század dal- és hangszeres zenei hagyományának feltárását is. Már az 1910-es években gyűjtögetett kéziratos és kiadásban megjelent XIX. századi forrásanyagot, majd az 1920-as évektől tanítványai bevonásával következetesen folytatta a munkát. A gyűjteményekből saját maga, valamint esetenként Kerényi Györggyel vagy Rác Ilonával (később másokkal is) kimásoltatott¹³ dallamok kottájára minden lényeges információt följegyzett (szerzők, költők

9 Uo., 99.

10 KODÁLY, *Magyar zene, magyar nyelv...*, 361.

11 BERZE NAGY János, „Petőfi költészetének folklore-párhuzamai”, *Ethnographia* 36 [3] (1925): 21–48.

12 DOBÓ Sándor, *Petőfi költészetének zenei vonatkozásai* (Budapest, 1938), Ismerteti: H. M., *Irodalomtörténet* 27, 5–6. sz. (1938): 134.

13 SZALAY Olga, „19. századi források Kodály népzenei gyűjteményében”, *Magyar Zene* 55 (2017): 336–347, 340.

nevét, népszínművek bemutatásának időpontját, a dallam felhasználását más szerzők által, a forrás lelőhelyét, kottakiadások adatait stb.). Így a Petőfi-versre épülő dallamok kottájára is ráírta a költő és (ha meghatározható volt) a zeneszerző nevét. A kottára írt színes vagy grafitceruzás jegyzetei azt is mutatják, hogy a másolt kottákat időről időre átnézte, s az adatokat utólag pótolta. A lakásán őrzött jegyzetek közt több „Petőfi” feliratú boríték, Petőfi-megzenésítésekkel foglalkozó feljegyzés tanúsítja folyamatos érdeklődését Petőfi költészetére, verselésmódjára, magyarságának mibenléte iránt. Érdekes ezekből néhány példát kiemelni. A költők verselésmódjának idegenségét említve írta:

Petőfi magyarságának nem ártott, hogy eredetiben olvasta az európai írókat. Bach nem lett olaszá Palestrina és Vivaldi műveitől, sem franciává Couperintól. Német eredetisége annál hatalmasabban bontakozott ki, minél több idegent ismert.¹⁴

Józanág a művészetben? Éppen a legnagyobbak közt találjuk a legjózanabbakat. Csak más a neve: forma, cél és eszköz tökéletes egyensúlya, szerves egység, rendező értelem uralma a forrongó anyag felett, takarékoság a hatás eszközeivel, mindenből annyi, amennyi kell, ahol kell. Józan Dante, józan Palestrina, Mozart, a nagy *impeccabilis* poéták. Józan Arany, s ennyiben talán egy fokkal inkább magyarabb, mint a csapongó, lázongó Petőfi. (A „János vitéz” józan.)¹⁵

Petőfi és Arany: a magyarság és nyugati kultúra egyensúlya egyformán tökéletes. Még valóságérzékük is egy.

Arany nyugalomával szemben megjegyzi: „De éppoly nélkülözhetetlen a magyarság teljes képéhez Petőfi honfoglaló-magyar lendülete és ifjonti, félelmet még nem ismerő lovasattakja.”¹⁶

Kodály a népzenebe felszívódott Petőfi-versekről sajnos nem írt tanulmányt, pedig ő tudta volna róla a legtöbbet mondani. A néphagyományban gyűjtött dallamokról első ízben Volly István bocsátott közre egy rövid, kottákat is tartalmazó ismeretterjesztő írást 1949-ben.¹⁷ Kerényi György már az előző évben, a szabadságharc 100 éves évfordulóján is joggal tette szavá: „Sajnos, eltelt száz esztendő, s nincsen vagy alig van feljegyzésünk arról, hogy Petőfinek mely

14 KODÁLY, *Magyar zene, magyar nyelv...*, 360.

15 Jegyzetek *Magyarság a zenében* cikkéhez: Uo., 116–117.

16 Uo., 108–109.

17 VOLLY István, „Népdallá vált Petőfi versek”, *Éneklő Nép* 2, 5. sz. (1949): 13–15.

versei s milyen dallammal keltek életre a nép ajkán.”¹⁸ „Az elterjedés módját dalonkint kellene nyomozni, hogy a kérdésben világosan lássunk. Kétségtelen, hogy régebben legtöbb dalt énekelték, még mielőtt nyomtatásban megjelent. (Még Simonffy, Nyizsnyay dalait is.)” – olvashatjuk Kodály írásai között.¹⁹ A Petőfi-versek feldolgozásaival foglalkozó következő adat Sonkoly István említett tanulmánya, mely újból megjelent 1973-ban.²⁰ Sonkoly csak a zeneszerzők megzenésítéseivel foglalkozott, de a centenárium előtt és annak évéhez közeledve már népzenei témájú írások is megjelentek. Erdélyben 1969-ben Almási István, 1973-ban Kallós Zoltán adott hírt az ottani népzeneben addig megismert Petőfi folklorizációkról.²¹

A népzene kutatók az azóta eltelt időben, ha önálló tanulmány keretében nem is, egy-egy népdallá vált Petőfi-vers kapcsán több ízben foglalkoztak a témával. A romániai magyar népzene- és néprajztudomány képviselői közül az említettek kivül főleg Jagamas János és Faragó József fordított arra gondot, hogy a különböző népzenei kiadványok egyes dalszövegeinek forrásai között a Petőfi-verseket is megnevezzék.²² Idehaza egy-egy dallamtípus és a hozzá kapcsolódó szövegfajták leírása, egyes dallamok európai zenetörténeti, folklór, valamint hazai szövegkapcsolatai vizsgálata alkalmával adtak ki népdallá vált Petőfi-verseket.

A költő népdallá vált verseiről magam először 1973-ban írtam a Magyar Rádió Népzenei Szerkesztőségének felkérésére.²³ Az 1848–49-es szabadságharcnak, valamint Petőfi Sándor halálának 150. évfordulója arra adott alkalmat,

18 KERÉNYI György, „Énekes Petőfi: A szabadságharc korának zenei emlékezete”, *Éneklő Ifjúság* 7, 2. sz. (1948): 3.

19 KODÁLY, *Magyar zene, magyar nyelv...*, 43.

20 SONKOLY István, „Megzenésített Petőfi versek”, *Studia Litteraria: A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Irodalmi Intézetének közleményei* 11 (1973): 33–48.

21 ALMÁSI István, „Petőfi versek az élő szájhagyományban”, *Művelődés* 22, 7. sz. (1969): 41–44; KALLÓS Zoltán, „Elnépiesedett Petőfi dalok”, *Utunk* 28 (1978): 1. Petőfi születésének 125. évfordulója évében jelent meg Breuer János könyve, mely tudomásom szerint a téma első idegen nyelvű összefoglalása a külföld számára. BREUER János, *Petőfi and music: Petőfi 1823–1973* (Budapest: Corvina Kiadó, 1973).

22 FARAGÓ József, „Barcaújfalusi Petőfi-strófák”, *Művelődés* 23, 12. sz. (1970): 41–43, 64; FARAGÓ József, „Egy folklorista találkozásai Petőfivel”, *Kortárs* 17, 1. sz. (1973): 51–55; JAGAMAS János és FARAGÓ József (szerk.), *Romániai magyar népdalok* (Bukarest: Kriterion Kiadó, 1974), 26. sz. Ennek 5. versszaka Petőfi verse, melynek jegyzete részletes tájékoztatást ad a Petőfi-folklorizációkról, az addigi (főleg) erdélyi irodalommal. Ugyanitt a kötet további négy Petőfi-vers dallamának sorszámát is megadják, 369–370. További: ALMÁSI István, *Szilágysági magyar népzene* (Bukarest: Kriterion, 1979), 83., 189. és 225. sz., valamint jegyzeteik: 278, 296, 300.

23 TARI Lujza, „Elnépiesedett Petőfi-versek”, *Kossuth Rádió*, 1973. május 11. Kallós Zoltán említett írásának szinte azonos címe véletlen. Cikke 1973 nyarán került hozzám, azt követően, hogy műsoromat Erdélyben is hallotta valaki, aki eljuttatta hozzám az írást.

hogy írásban vegyem számba népdallá vált verseit és a szabadságharchoz kapcsolódó néhány költeményének zeneszerzők általi megzenésítéseit.²⁴ 1999–2006 között különböző Petőfi-emlékhelyeken, valamint a rádióban újból tartottam előadásokat, melyek egy részét a Petőfi Irodalmi Múzeum, más részét Kerényi Ferenc, a fáradhatatlan Petőfi-kutató, továbbá az Országos Petőfi Társaság szervezte.²⁵ 2017-ben a Kiskőrösi Petőfi Szülőház Múzeumi és Művészeti Alapítványa kiadásában hangzó formában 45 vokális és hangszeres darabot adtam ki CD-n a népzeneben fennmaradt versek közül, a budapesti Zenetudományi Intézet Népzenei Archivumának anyagából, köztük kilencet saját gyűjtéseimből.²⁶

Már az 1999-ben megjelent összefoglalásban igyekeztem csoportosítani a Petőfi-versek zenei feldolgozásainak fajtáit.²⁷ Ezeket három nagyobb csoportba soroltam, melyeket itt tovább részletezek:

- *a magas zenekultúra alkotásai*, vagyis a műzene részévé vált Petőfi-versek; ezekre néhány szóban visszatérek a tanulmány végén,
- *a szorosán vett népzene által fenntartott versek*. Ezek egyaránt kapcsolódtak a legrégebb és legújabb dallamstílusok különböző dallamtípusaihoz. E népdalokban a Petőfi-versrészletek önállóan is élnek, s még inkább jellemző, hogy gyakran összekapcsolódnak egyéb népdalszövegekkel. Némely vers (vagy részlete) elsősorban a nagy dal- és énektudású egyének repertoárja szoros részeként maradt fenn. A néphagyományba bekerült versek legtöbbje átalakult, belesimult a népi dallamvilágba és szövegkészletbe. Több vers vagy versrészlet több területen, különböző dallamokkal vált a hagyomány részévé.
- *népies műdalok* (melyek szerzője vagy ismert, vagy ismeretlen), továbbá az érett magyarnóta-korszak²⁸ szerzőinek darabjai. Az eredetileg főleg a

24 TARI Lujza, *Magyarország nagy vitézség: A szabadságharc emlékezete a nép dalaiban* (Budapest: Néprajzi Társaság, 1998): 13, 18, 20, 82; CD-ROM kiadása: *A szabadságharc népzenei emlékei* (Budapest: MTA ZTI), 2000.; hálózati kiadás: *A szabadságharc népzenei emlékei*, <http://48asdalok.btk.mta.hu/> (Budapest: MTA ZTI, 2014); TARI Lujza, „A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik: »Más hazában híven őrzik / Mindazt, ami nemzeti«”, *Magyar Napló* 11, 7. sz. (1999): 22–35.

25 Kiskunfélegyháza (1999), Ráckeve (2000), Kunszentmiklós (2006), valamint előadással vettem részt Kiskőrösön a Petőfi-szilveszteren (2002–2003).

26 TARI Lujza, kiad., *Petőfi Sándor versei népzeneinkben* (CD) (Kiskőrös: Petőfi Szülőház Múzeumi és Művészeti Alapítvány, 2017); TARI Lujza, „Hangszerek, ének, zene, tánc Petőfi Sándor verseiben”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 127 (2023): 590–611; megjelenés előtt: „Petőfi Sándor, a legtöbbet megzenésített költő”, *Híd*, Zenta, 2023.

27 TARI, „A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik...”, 23.

28 TARI Lujza, „magyarnóta”, in *Magyar nagylexikon* 12. köt. (Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 2001), 436; TARI Lujza, „magyarnóta” szócikk in David HORN and John SHEPHERD, principal eds., *Bloomsbury Encyclopedia of Popular Music of the World*, Volume XI, Genres:

városokban elterjedt, a kottakiadók által kottában terjesztett, majd száj-hagyományos formában is élő, közdalokká vált dalok közül több szintén bekerült a zenei folklórhoz. A dalszerzők kilétét a népzene szintjén még kevésbé tartották számon, pedig a paraszti-mezővárosi életmódot folytató lakosság az ő dalaikat is megtanulta, s a XIX–XX. század fordulójáig kiadott gyűjtemények tanúsítják, hogy ezek a szájhagyományban is éltek.

Ez a sokféle formában létező szájhagyományos Petőfi-dalkultusz nem lenne eléggé áttekinthető az 1999-es tanulmány zenei kutatástörténeti része és közölt dallamanyaga nélkül. Így a jelen összefoglalásba sok minden átkerült a korábbiakból, de nem azonos azokkal, hanem annak új kottapéldákkal további versekkel és dallam-adatokkal kibővített változata.

A közölt népzenei gyűjtések és egyéb népzenei gyűjtemények kottái a Magyar Kutatási Hálózat BTK Zenetudományi Intézetének különböző jelzetek alatti népzenei gyűjteményéből valók, melyeknek azonosító jelzeteit és adattári számukat (BR = a Bartók Béla által, KR = a Kodály Zoltán által létrehozott zenei rend), továbbá esetenként a népzenei típus számát (NT) adom meg. Egyéb jelzetek: Mg = magnetofonszalag, az eredeti gyűjtés hanghordozójának számával, AP = Akadémiai Pyral lemez, mely a magnetofonszalagról (eredetileg munkapéldány céljából) hanglemezre átjátszott másolat, LSz. = Leltári Szám a hangfelvételek nélküli (ún. helyszíni) gyűjtések jelzete, MH = Múzeumi Henger, a fonográf-felvételek jelzete. KF = Kodály Zoltán fonográf-hengereinek jelzete. A kották és hangfelvételek az adott jelzetek alapján elérhetők a Zenetudományi Intézet internetes adatbázisaiban,²⁹ a gyűjtés pontos adataira, az előadókra vonatkozó adatokkal, melyek közül itt csak a legfontosabbak szerepelnek.

Az első megzenésítések

Nem kis mértékben Isoz munkája alapján máig jogosan tartjuk úgy, hogy Petőfi a legtöbbször megzenésített költő.³⁰ Versei egyaránt bekerültek a műzenébe és a népzenebe, valamint a kettő határán álló népies műzenébe is. Költeményei, illetve azok részletei közül számos ma is él a népdalokban, sokszor anélkül, hogy a szerző kiléte köztudott volna. Ennek magyarázatát már Arany János megadja:

Europe, 473–478 (New York–London–Oxford–New Delhi–Sydney: Bloomsbury Academic, 2017).

²⁹ <https://zti.hu/index.php/hu/adatbazisok>.

³⁰ Isoz Kálmán, „Petőfi Sándor”, in SZABOLCSI Bence és TÓTH Aladár, *Zenei lexikon 3*, Átdolgozott új kiadás, főszerk. Dr. BARTHA Dénes, szerk. TÓTH Margit, 108 (Budapest: Zeneműkiadó, 1965).

„...sehola a tartalmat a formának fel nem áldozta, de éppen ezáltal megóvta líráját az egyhangúságtól, mert szigorú mérték helyett magyar ritmust hozott költeményeibe, mely által azok alkalmasabbak lőnek magyar dallam szerint énekelteni...”³¹ Petőfi megérte, hogy verseit dalolják, amire a jelek szerint büszke is volt. „...Néprománczomat a számárról [Megy a juhász számáron, 1844] mindenféle éneklik, énekeltek most a gömöri restauration még a kortesek is...”³² – írta 1845-ben, a vers keletkezése utáni következő évben. A verset 1844-ben zenésítette meg Szénfy Gusztáv, s művének következő éveleji kiadását már decemberben hirdették.³³ A kotta a kor szokásának megfelelő terjedelmes címmel jelent meg: *Szerencsés új esztendő kivanok! Hét eredeti népdal Zongorától kísért énekhangra alkalmazva szerzé és tekintetes Vachot Imre Urnak a Pesti Divatlap Szerkesztőjének tisztelettel ajánlja Szénfy Gusztáv.* 1845 elején így adtak hírt kiadásáról:

1. kép

Wagner [József] műárusnál a napokban több jeles zenemű jelent meg, melyek közt első helyen említendő a szép tehetségű Szénfy által szerzett hét eredeti népdal kellemes, jellemző zenéje, mely zongorától kísért énekhangra van alkalmazva. A népdalok, Czuczor, Graisiger, Kunoss, Petőfi és Szilágyi jeles műveiből szerkesztvék össze. A kiállítás igen csinos, s a 7 dalzenemű ára csak 30 kr. p.³⁴

31 ARANY János, „A legújabb iskola: Petőfi”, in ARANY János, *Válogatott prózai munkái*, 919–921 (Budapest: Magyar Helikon, 1968), 921.

32 PETŐFI Sándor, „Nyílt levél Vachot Imréhez”, *Regélő Pesti Divatlap*, 1845. június 19., 375–376, 375. Lásd még: PETŐFI Sándor, *Vers és próza: Időrendi válogatás a teljes életműből*, kiad. CSANÁDI Imre, 97 (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1972).

33 *Regélő Pesti Divatlap*, 1844. december 8., 156.

34 *Regélő Pesti Divatlap*, 1845. február 9., 190.

Néprománcz Petőfitől.

Lassú.

Enekhang.

Megy a' juhász számarón, Pöhl-dig ér a'

Zongora.

lá - ba, Nagy a' legény, de nagyobb Bol-dogtalan-sá - ga,

Nagy a' legény, de nagyobb Bol-dogtalan-sá - ga.

2. kotta

Ebben két Petőfi-vers található. 1. sz.: *Népdal Petőfitől. De már nem tudom, mit csináljak?*, 6. sz.: *Néprománcz Petőfitől. Megy a' juhász számarón.*³⁵ Jellemző, hogy a *Pesti Divatlap* reklámfogásként csak ennek a két feldolgozásnak a kottáját adja közre a címlappal együtt. (1. kép, 2. kotta) A két feldolgozás közül népdalszerűbb a *Megy a juhász...* Akár Szénfyé ennek dallama, akár ő használt fel egy már közszájon forgó dallamot a saját neve alatti zongorakíséretes kiadásra, Petőfinek ez a verse gyorsan bekerülhetett a népzenei forgalomba. Annál könnyebben, mivel a vers 7+6+7+6 szótagszámképlete világi és egyházi, régi és újabb-kori dallamokkal együtt ismerős volt a kor emberének.³⁶

35 Szénfy szintén a néprománc megjelölést használja, mint Petőfi, pedig a költemény címében ez nincs benne. A *Petőfi Albumban* csak *Megy a juhász* cím szerepel, az utóbbiban szerzőként Szénfy van feltüntetve (117). E kiadás kottája néhány apró hangeltéréstől eltekintve azonos az első feldolgozással. A hangeltérések nem jelentősek, de jól mutatják a közben eltelt ötven év ízlésvilágának változását. A hangnem azonos az eredetivel, az előadási jeleket lehagyták.

36 Világi szövegű dallamtípusok: 13.050.0/0, 17. 216.0/0, egyháziak: 17.0562.0/1–2, 17. 215.0/0. Lásd: DOBSZAY László és SZENDREI Janka, *A magyar népdaltípusok katalógusa – stílusok szerint rendezve* (Budapest: ZTI, 1988), II. 31a, III. 109a, IV. (G) 436 és 447.

A folklorizálódott vers napjainkig megőrződött, melyre a másik feldolgozással együtt alább visszatérek.

Ugyancsak a népzenei terjedésre vetnek fényt 1845-ben „Cserhádi Tobiás” sorai, aki a nagykőrösiek Petőfit rágalmazó írására válaszolva a következőket írja:

...ezen uracsok csak annyit értenek a költészethez, mint róka az őszinteséghez. Petőfi él és élni fog. Remek népdalai még a pórnép ajkáról is szivrehatón zengenek szét.³⁷

Petőfi verseinek megzenésítéséről 1846-ból is értesülünk: „H hangjegyei Petőfi egy népdalához birálat alatt vannak” – írják a *Pesti Divatlapban*.³⁸

A Petőfi-versek feldolgozásában „A sort Szénfy G., Erkel (1846) és Egressy Benjamin (1847) nyitja meg” – olvashatjuk a *Brockhaus–Riemann Zenei Lexikonban*.³⁹ A dátumok pár évvel korábbra helyezhetők, mivel Szénfy már 1845-ben jelentkezik Petőfi-megzenésítésével. Ám nem ő az első, aki Petőfi-verset zenésített meg, hanem Egressy Benjamin. Két feldolgozása szintén Wagner Józsefnél jelent meg *Ez a világ a millyen nagy* címmel 1844-ben.⁴⁰ Az első a címadó dal, a második a *Kis furulyám szomorúfűz ága*.⁴¹ 1846-ban újabb kiadvány jelenik meg: *PARLAGI RÓZSÁK Hét eredeti népdal Petőfitől 's Szakáltól Zongorától kisért énekhangra alkalmazva szerzé és GRÓF BATTHYÁNY KÁZMER Ő MÉLTÓSÁGÁNAK mély tisztelettel ajánlja SZÉNFY GUSZTÁV*.⁴²

Petőfi versei dalbetétként már életében bekerülnek a népszínművekbe is, melyek új feldolgozások formájában különböző szerzők neve alatt kottakiadványokban is terjednek.

A továbbiakban kronológiai rendben következnek a népzenebe bekerült, illetve a korábban szélesebb társadalmi szinten dallammal használt versek, me-

37 *Regélő Pesti Divatlap*, 1845. július 31., Vidéki Szemle, 575.

38 1846, 1. sz., utolsó lap. Nem tudni, kit takar a H betű – hacsak nem a Szénfy *Hat magyar nemzeti eredeti népdal* kiadványában szereplő Hyperdoriái álnevet, feltehetően magát Szénfyt. A *Pesti Divatlap* ugyanazon oldalán egy másik hirdetéssel is találkozunk: „Hangjegyek. Petőfi egyik szép dalára. Szerzé, s hazánk egyik leglelkesebb fia – Szentkirályi Móricznak ajánlá Szénfi Gusztáv.” Ezt a kiadványt nem sikerült fellelni.

39 *Brockhaus–Riemann zenei lexikon*, 3. köt., a magyar kiadás szerk. BORONKAY Antal, 108 (Budapest: Zeneműkiadó, 1985).

40 *MAGYAR DAL zongora kísérettel szerzé és Hollósi Kornélia kisasszonynak tisztelettel ajánlja Egressy Béni*. MONA Ilona, *Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1774–1867*, Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez 11 (Budapest: MTA ZTI, 1989), 74, 424. tétel.

41 Uo., 74. A *Kis furulyám...* 1843-as, az *Ez a világ...* 1844. júniusi. Annál korábban tehát a megzenésítés sem készülhetett.

42 A kottát a *Regélő Pesti Divatlap* 1846. március 26-ai számában hirdetik: 257–258.

lyekből több folklorizálódott is. Kitérek néhány XIX. századi kéziratos kottás dalgyűjteményben feljegyzett Petőfi-versre és az 1844–1900 közötti kottakiadásokban szereplőkre. Az utóbbiak főleg akkor érdemelnek figyelmet, ha kimutatható a kapcsolat a népzene gyűjtésekből származó dallam és a kiadvány dallama között, különösen, ha a népzene őrzi az egykori feldolgozás nyomait. Az Isoz Kálmán által említett 183 szerző 300–350 kottában található mintegy 502 zeneműve nem egy-egy külön dallam. A korszakban jellemző, egymás dalait, hangszeres dallamait az egyes kiadásokból felhasználók Kodályra visszautalva sokszor a legkevésbé sem kongeniális „zeneműveket” alkottak. Dalaik csak abban az értelemben egyéni alkotások, hogy egy kiadásban valamely szerző neve alatt már megjelent és ismertté vált dalt egy másik szerző másként fogalmazott újra, esetleg új versekkel, új címmel látott el. Jól érzékelteti ezt többek közt Szénfy *Temetésre szól az ének* című, 1846-ban megjelent dalának mások általi átvétele, melyet Szendrey Júlia 1847-ben a dalt feldolgozó és neki ajánló (a család köreiből forgó, számunkra ismeretlen) Rényi Józsefnek írt válaszlevelében kedves dalaként nevezett meg.⁴³ A Petőfi-versek esetében tanulságos lenne a népi szöveg eredetétől való eltérésének bemutatása is, erre azonban terjedelmi okok miatt csak a legszükségesebb mértékben kerülhet sor.

Az alsó és magasabb társadalmi rétegek körében dallammal használatba vett versek, fennmaradásuk a népzeneben

Az alacsonyabb rétegek helyett írhatnánk a *parasztság* szót, a magasabb helyett pedig *műveltebbeket* vagy *írástudókat*, de mindkettő leszűkítené a különböző csoportokba tartozók körét. Nem fejeznék ki jól a viszonyokat a falusi és városi szó sem, mivel a városok lakossága sokféle népből tevődött össze, s a falvakban, mezővárosokban is éltek értelmiségiek, írástudó, de zenében a parasztság dal-készletét is tudó és használó mesteremberek. Ahhoz nincsenek megfelelő fogódzóink, mikor és mi volt egy-egy vers írásban vagy szóban, valamint dallammal terjedésének a személyes útja. Melyik diák, fuvaros vagy más úton járó, melyik városban szolgáló cseléd lány vitt haza a falura egy-egy újonnan tanult dalt? Ilyen példák vannak már a XX. századi népzene gyűjtésekből, de nincsenek az azt megelőző századból. Honnan tudtak az udvarhelyi rabok Petőfi-verset, amit

43 TARI Lujza, „Szendrey Júlia kedves dala”, in *Történelem és emlékezet: Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából*, szerk., előszó KRÍZA Ildikó, 202–215 (Budapest: Néprajzi Társaság, 1998b), 212. A dal újrakiadói saját nevük alatt időrendben Füredy Mihály (1851), Székely Imre (1854), Bartalus István (1861), majd újból (1873) és Színi Károly (1865). Bartók Béla 1910-ben már népdalként veszi fonográfra Magyargyerőmonostoron, BR_09929–09930.

Bartalus István jegyzett le tőlük, s kitől tanulták? Esetleg még egykori tanító-juktól? S a tanító kottából tanulta-e a dalokat, vagy csak olvasta a verseket, és maga párosította valamely ismert dallammal? Esetleg énekelték már a falusiak mint újdonságot, s tőlük tanulta? S *A boldog pestiek*, akiknek kapuja „alatt hinto terem / S mint a villám visz el” (Petőfi 1844. július), ahogy más városiak, népszínműben hallották-e előbb a költő valamelyik, zenével együtt színpadra vitt versét, vagy valamely házi zenélést gyakorló polgári család zongorakíséretes éneke zengte be a környéket, s tanulta el onnan az utcán járó?

Mindezekre nem tudunk válaszolni. Azt azonban áttekinthetjük, mi maradt fenn a dallamot kapott Petőfi-versekből, melyik vers őrződött meg a szójhagyomány útján. A verseket keletkezésük sorrendjében tekintjük át.

Hortobágyi kocsmárosné... (1842. október)

A *Regélő Pesti Divatlap* 1845. évi 19. számában újabb Szénfy ének-zongorakíséretes feldolgozást hirdetnek Vahot Imre kiadásában: „Eredeti népdalok Kisfaludi Károlytól és Petőfi Sándortól. Zongorára szerzé és alkalmazá Szénfy Gusztáv”. Itt Petőfi *Hortobágyi kocsmárosné angyalom* verse szerepel, melynek kottamellékletét is közlik.⁴⁴ Egyik első korabeli kiadása egy népszínműbeli felhasználást jelent: *Két pisztoly. Sobri 3 kedvelt dala*.⁴⁵ A népszínművekkel kapcsolatban már itt meg kell említeni, hogy a zenei betétek időről időre annak megfelelően változtak, milyen szereplőgárda, vagy az előadás létrehozásában mely személy állt éppen rendelkezésre.

A vers megvan dallammal Bartalus István kéziratának⁴⁶ I. kötetében (429. sz.), melyet Almási Sámuel gyűjteményéből⁴⁷ másolt ki. Már e kéziratban leírt elnagyoltan egy másik dallamot is, zongorakíséretes kiadásában pedig egy továbbit használt föl. Az új stílushoz közelítő és a vers valamennyi versszakával leírt népdalt Karácsondról valóként jelezte, Petőfire nem utalt.⁴⁸

44 *Regélő Pesti Divatlap* 1845. augusztus 7., kottamelléklet: 591–592.

45 Wagner József kiadása, No 43. 3., MONA, *Magyar zeneműkiadók...*, 81., 283. tétel.

46 A gyűjtemény Kodály birtokában volt, jelenleg a Zenetudományi Intézet népzenei könyvtárában található. Mivel Kodály lemásolta a kézirat dallamait zenei rendje számára, esetenként annak jelzetét is megadom.

47 ALMÁSI Sámuel, *Magyar Dalnok* IV–V. (1834 után, MTAK KIK Mf. 2910/1–2). Almási Sámuel református lelkész és népdalgyűjtő 1823 és 1870 között öt kötet mű- és népdalanyagot gyűjtött össze. Gyűjteménye IV. kötetét Páncélcsehben (volt Szolnok-Doboka m.) vagy 1865 után Magyarberkeszen (volt Szatmár megye) készítette lelkészi munkája mellett. KÓSA László, „Almási Sámuel” szócikk, in ORTUTAY Gyula, főszerk., *Magyar néprajzi lexikon* 5 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977): 1:94.

48 BARTALUS István, *Magyar népdalok: Egyetemes gyűjtemény*, 6 köt. (Budapest: Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, 1895): 6:112. sz.

Petőfinek e költeményéből főleg a 3. strofa és az utána következők terjedtek el a nép közt. Kezdetre gyakran *Kocsmárosné (Csaplárosné) de savanyú a bora*. A vers a népi anyagban is gyakori 11-es szótagszáma miatt a régi és az új stílushoz egyaránt könnyen illeszkedett. Első fonográffelvétele Vikár Béla 1899-es mezőkövesdi gyűjtésében található, eol hangsorú új stílusú dallammal, *Hortobágyi csaplárosné, angyalom* és *Madarastól Kiskunságig szomjaztam* kezdetű versekkel.⁴⁹ Almási István egy régi stílusú, 7 b3 VII kadenciájú régi, valamint egy új stílusú változatát közli a Szilágyságból. Előbbi szövege viszonylag jól követi a költő versének sorrendjét.⁵⁰ Székelyföldön is kedvelt e szöveg. *Dó* pentaton hangsorú új stílusú változatait (1 5 5 kadenciákkal) Demény Piroska és Sárosi Bálint gyűjtéseiből ismerjük.⁵¹ Kottánk Kiss Lajos 1948-as Somogy megyei gyűjtésének darabját mutatja fríg végű, régi stílusú dallammal, a térség jellegzetes ingadozó tercével és enyhén aszimmetrikus ritmusával. (3. kotta)

Parlando ♩ = 138

Hortobágyi Kocsmárosné angyalom, seisznek a melék
Tögyön ide egy üveg bort, haold iszom, Isten maj műjveti
Debrecenről Nagyhortobágy messze van,
Debrecenről Hortobágyig szomjaztam.

3. kotta

Dínomdánom (1843. január). *Hegedűszó, furulyaszó, cimbalom*

Népi változatát nem ismerünk, az 1833-as *Tündérművészet* népszínműben Szerdahelyi József zenei összeállításában szerepel viszont egy férfikórus *Hegedűszó, dínomdánom, cimbalom* szövegkezdettel.⁵² (4. kotta) Szénfy 1846-ban a *Két*

49 BR_07051.

50 ALMÁSI, *Szilágysági népzene*, régi stílusú: 83. sz., új stílusú: 189. sz.

51 DEMÉNY Piroska, *Aranyosszék népzeneje*, szerk. PÁVAI István (Budapest: Néprajzi Múzeum, 1998): 168 sz.; *Csaplárosné de savanyú a bora*. Sárosi gyűjtése: Csíkrákos, 1958, AP 2494f.

52 KR_00191.

(And^{te} volt.)
 . poco più mosso

Férfikar: Hegeszlő fűz dínom dínom cimbalom

Van e köztünk két bubánát terhe nyom

A 'kinek van igazítva a ' bűt

We hogy nekki mutatfuk meg hol az út

4. kotta

gyám népszínműhöz, majd Egressy Benjamin *A szép juhász* népszínmű számára (1850) egy-egy újabb dallamot írt a versre.⁵³ Nem feladatom Petőfi verse eredetiségének vizsgálata, de ebben az esetben lehetséges, hogy az ifjú költő némi módosítással átvette a néptől a versszakot, amihez további öt másikat illesztett. A másik lehetőség, hogy a későbbi színpadra állítás során már a költő versét használták föl némi módosítással.

Üresen áll már a kancsó (1843. január)

Kerényi Ferenc hogy kutatásai szerint ez nem Petőfi verse, bár sokáig annak tartották. Bizonyítása meggyőző,⁵⁴ de egyelőre meghagytam a verset itt. A XIX. századi közönség egyértelműen Petőfinek tulajdonította.

Kodály hivatkozott Bartalus István kéziratára, melynek I. kötetében megvan a dal (435. sz.) (5. kotta) Bartalus Almási Sámuel gyűjteménye 4. füzetéből (23. sz.) másolta le. E dallamnak a történelmi Baranya megye szlovén területére eső részéről vannak a nép közt fennmaradt példái Kiss Lajos gyűjtőmunkájának köszönhetően.⁵⁵ Egy tisztábban népi változatot szintén ő gyűjtött a volt Bács-Bodrog megyei Gomboson.⁵⁶

53 Szénfy adata az előző kottán, Egressy: KR_05708. Egressyét közölték a *Petőfi Albumban*, 20.

54 PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1847): Kritikai kiadás*, kiad. KERÉNYI Ferenc, Petőfi Sándor összes művei 5 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2008), 279–281.

55 Várdaróc (Vardarac), gyűjtés: 1969, AP 6968k.

56 Gyűjtés: 1941. A gyűjtés idején 92 éves, vagyis a költő halála évében született Bacsókó Mártonné Nemes Mária énekelte. Kottája: TARI, „A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik”, 32.

435. *Uresen áll már a kanyó.* *Muzsi dandár gyűjtés.*

U-re-sen áll már a Kan-yó. Dórt be-le
 Dórt be-le, J. de. ha-mar a já-vá-ból
 le ve-le, le ve-le. Dóra ki-dá'ij
 foby-gy a le' mis ken-ger, mint len-ger
 ki meg-dó-lak még a tá-bán; nem em-ber
 nem em-ber.

5. kotta

Kodály a Bartalus kézirat másolata támlapján azt is jelezte, hogy „= Színi 160. pár eltérés.”⁵⁷ (KR_01272). Színi Károly előtt Bognár Ignác adta ki 1856-ban (16. sz.),⁵⁸ melynek lemásolt kottájára Kodály ezt írta: „Ered.[eti] kiad.[ás] mikor”, valamint „Színi 160 sz.”⁵⁹ A század végén kiadta Limbay Elemér is.⁶⁰

Lopott ló (1843. március). *Mint a porszem szélvész fuvatán*

Egyetlen népi változatát Kodály Zoltán gyűjtötte Vágfarkasdon (Nyitra m.) 1905-ben.⁶¹ A kottára írt megjegyzés szerint „öregebbek” énekelték. (6. kotta)

57 KR_01272. A hivatkozott gyűjtemény: SZÍNI Károly, *A magyar nép dalai és dallamai* (Pest, 1865): 160. sz.

58 BOGNÁR Ignác, *50 eredeti nép- és magyar dal I-II* (Pest, 1856).

59 KR_01273.

60 LIMBAY Elemér, *Magyar Dal Album: A magyar nép dalainak egyetemes gyűjteménye dallam szerinti rendben*, 5. köt. (Győr: Hennicke Rezső, 1885), 987. sz. A hat kötetből álló sorozat további kötetének megjelenése évét itt sorolom föl (nem érintve újrakiadásuk évét). A továbbiakban a kötetek számát és megjelenésük évét közlöm. 1. 1879., 2. 1881., 3. 1882., 4. 1883., 5. 1885., 6. 1888.

61 KR_29422.

Mint a por - azam a tél-ből fu. va-tán Myar-gal a le-gény gnos pa-ni-pan
 Jo-va a-tya-fi ógy ha-vé-ye-n? , Coi-kó-mon pusz-tá-rol jó-vök év.

6. kotta

Távolból (1843. május). *Kis lak áll a nagy Duna mentében.*

Általánosan ismert dallama egy XIX. század eleji magyarrá vált, de német alapú dallammodellre épült.⁶² A XIX. század elején népszerű *Erbia* regény mellékleteként elterjedt *Ó, nagy ég, rátok apellálok* dallam feljegyzéseit – közte Arany Jánosét – Kodály ismertette.⁶³ Mai alakjában csak Petőfi verse kapcsolódik hozzá. A *Kis lak áll...* egy további XIX. századi feljegyzése Almási Sámuel kéziratos gyűjteményében található (F-dúr, IV. 97. sz.).

A dallam egy másik típusváltozata is elterjedt a nép közt. Az egyszerűbb lépésekből álló dúr dallam más műköltői szövegekhez (pl. Vörösmarty), illetve 1848-as jellegű katonadal-szövegekhez is kapcsolódik. Jellemző, hogy a népzenekutató Kiss Lajos édesanyja, aki számos népdallá vált Petőfi-verset és egyéb XIX. századi népies műdalt ismert, mindkét változatot tudta.⁶⁴

62 Isoz Bognár Ignácot nevezte meg a vers feldolgozójaként. Isoz, „Petőfi műveinek zenei bibliográfiája”, 110. Elképzelhető, hogy először Bognár kapcsolta össze az akkoriban még közszájon forgó *Ó, nagy ég, rátok apellálok* dallamot Petőfi versével. Erről azonban nem sikerült meggyőződni, mert az Isoz által még jelzett kéziratot már nem sikerült fellelni.

63 KODÁLY Zoltán és GYULAI Ágost, kiad., *Arany János népdalgyűjteménye* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1952): 15. (Reprint kiadása Kodálynak saját kötetébe tett utólagos, pontosító, kiegészítő jegyzeteivel Budapest: Argumentum Kiadó, 2011): 83–84. A dallamtípus leírása: DOBSZAY és SZENDREI, *A magyar népdaltípusok Katalógusa...*, 584–585. Európai kapcsolatairól: TARI Lujza, „Beiträge zur Entstehung des Volksliedbegriffes und zum deutschen Material ungarischer Notenhandschriften vom Anfang des 19. Jahrhunderts”, *Festschrift Walter Wiora zum 90. Geburtstag*, hrsg. von Christoph-Hellmut MAHLING und Ruth SEIBERTS, *Mainzer Studien zur Musikwissenschaft* 35, 492–536 (Tutzing: Hans Schneider, 1997), 501, 516. Újabb kéziratoss feljegyzései és német változatai: TARI Lujza, *Különbféle magyar nóták a 19. század elejéről* (Budapest: Balassi Kiadó, 1998): 40–41.

64 A Kiss Lajos édesanyja, az 1876-ban Zólyomban született özvegy Kiss Lajosné Morvay Ilona által énekelt két változat: AP 7726m, AP 7727a.

Befordúltam a konyhára (1843. július–augusztus)

Általánosan ismert népies műdal,⁶⁵ mely dallamhoz utólag applikálták a szöveget Szabadi Frank Ignác *Laura csárdás* (1856) című hangszeres csárdásához.⁶⁶ A *Petőfi Albumban* (és Isoz jegyzékében⁶⁷) azonban Füredi Mihály szerzeményeként szerepel. A dallam a XIX. századi kéziratos kották közül megvan Almási Sámuel gyűjteményében (4. 180. sz.), valamint Derzsi Gábor 1876-ból való kéziratában.⁶⁸ A folklórba átment népies műdal kisebb-nagyobb eltérésektől eltekintve azonos az általánosan ismert alakkal.⁶⁹ Népi változatok a nyelvterület szélső pontjain is akadnak. Bukovinában a kissé szabad (*poco rubato*) előadás tűnik fel,⁷⁰ Zomborban (volt Bács-Bodrog m.) pedig az, hogy a teljes vers fennmaradt énekelt formában.⁷¹ Egy idős embertől 1927-ben gyűjtött népi adat szerint a dallamot „Gyermekkorában [...] sokat énekelték a gyerekek” *Zireg-zörög a falevél* szöveggel.⁷² Az 1980–1990-es évek népzene gyűjtői elsősorban hangszeres csárdásdallamként dokumentálták a Dunántúlon, Duna-Tisza közén, Bihar és Szolnok-Doboka, valamint Udvarhely megyében.

Kis furulyám szomorúfűz ága (1843. október 15–31. között)

Mint fentebb láttuk, ez Egressy Benjamin dala 1844-ből. A nagy ugrásokkal, szinkópákkal teli dalt kiadták a *Petőfi Albumban* (23.), Limbay Elemér pedig lényegesen egyszerűbb formában adta ki (6. 1888., 120. sz.) A XIX. századi kottás kéziratos feljegyzések közt említést érdemel Almási Sámuel gyűjteményének darabja (4. 107. sz.). Megvan Kiss Dénes 1844-ben pápai diákként megkezdett, majd a szabadságharc leverése után néhány feljegyzés erejéig még folytatott dalgűjteményében⁷³ (221. sz.). A népzenei adatok közt a Kiss Lajos népzenekutató

65 Legutóbb kiadta SÁROSI Bálint, *Nótáskönyv* (Budapest: Nap Kiadó, 2010), 53. sz.

66 KERÉNYI György, *Népies dalok* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961), 64, 215.

67 *Petőfi Album* 29; Isoz, „Petőfi műveinek zenei bibliográfiája”, 104.

68 TARI Lujza, „Derzsi Gábor kottás gyűjteménye 1876-ból”, in *Mindenes Gyűjtemény I.: Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára*, szerk. Csörsz Rumen István, Artes Populares 21, 107–126 (Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék, 2005), 69. sz.

69 Berhidán Kiss Lajos által gyűjtött változata kiadva: TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneikben* (CD), 2. sz.

70 Így énekelte a bukovinai Gáspár Simon Antal 1977-ben, AP 10592k. Gyűjtő: Domokos Mária.

71 Így tudta a népzenekutató Kiss Lajos édesanyja, Kiss Lajosné, Morvay Ilona (sz. 1876), AP 4601i. Gyűjtő: Kiss Lajos.

72 Lsz. 32.260, Miskolc (Borsod m.). Gyűjtő: Seemayer Vilmos 1927. *Zireg-zörög a falevél* kottája: TARI, „A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik”, 26.

73 TARI Lujza, „Bepillantás két dunántúli gyűjteménybe: Kiss Dénes dallamgyűjteményei és Noszlopy Titus (eredetileg kottás) kézírata”, in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 6, szerk. Csörsz Rumen István, 255–267 (Budapest: Reciti, 2018).

édesanyja által énekelt változat verse az első versszak kivételével más, mint Petőfinél. id. Kiss Lajosné Simonffy Kálmán dallamával iskolában tanulta a dalt.⁷⁴ Ennek második versszaka:

Kis pikulám szomoru nótája
 Temetőbe szomorkodik párja
 Ott metszettem le jegy sirhalomról,
 Nem csoda, ha ily siralmasan szól.

A népzenei gyűjtések közt az első Kodályé Csöngéből (Vas m.), 1935-ből,⁷⁵ mely régi stílusú népdallá alakult változatként (vezetőhangos eol hangsorú dallamrészek helyett pentaton fordulatok, VI 1 2-es kadencia helyett VII b3 8) már csak távolról idézi Egressy darabját. Egressy dalának a népi változatok közt akad mások gyűjtésében is a nagy dallamugrásokot elkerülő, a népdalokhoz igazított változata, melyből a bővített szeptim hang szintén pentaton, illetve természetes moll fordulattá szelídült.⁷⁶

A népzeneben – bizonyára 1. versszakának szövege miatt – halottas funkcióban is használatos a vers. Mint Martin György,⁷⁷ Kallós Zoltán⁷⁸ és mások gyűjtései igazolják, Széken elsősorban fiatal halottak virrasztójában éneklük a dalt, további versszakokkal kiegészítve, de nem Egressy dallamára. Itt az *Engem hívnak Fábíán Pistának* újkori ballada régi stílusú dallamával kapcsolódott össze, melyet máshol – mint látni fogjuk – a *Pusztán születtem* vershez társítottak.

A szerelem, a szerelem (1843. november 4–24. között)

Bár a *Petőfi Album* népdalként jelzi, s a népies dal valóban ismert is, a népzenei gyűjteményben nincs a XX. századi népzenei gyűjtésből származó változata, ami csupán a gyűjtések esetlegességével magyarázható. Isoz – a Füredy Mihály 1851-es kiadványában szereplőn kívül – főleg a XIX. század végén készült feldolgozásokat nevezte meg.⁷⁹ A régi adatok összegyűjtésén és a népzenei gyűjteménybe illesztésén fáradozó Kodálynak köszönhető a legkorábbi feldolgozás időpontja, mely Böhm Gusztáv 1847-ből. (7. kotta) Ebben az 1. versszak 4. sora:

74 AP 4603c Kiss Lajosné Morvay Ilona sz. 1876. Gyűjtő és lejegyző Kiss Lajos.

75 BR_04269.

76 Ilyen pl. a következő fonográffelvétel: MH 4067b Mohács (Baranya m.). Gyűjtő: Dincser Oszkár.

77 Gyűjtő: Martin György, 1975., énekelt Csorba János, aki a dalt „Petőfi nóta”-ként nevezte meg. AP 11.286e.

78 Gyűjtés: 1968, AP 7203b.

79 Isoz, „Petőfi műveinek zenei bibliográfiája”, 102.

Andante

A sze-relem, a sze-relem jö-tel ve-rém

Be-lé es-tom, ben-ne ve-gyor, On-nan ki-sem sza-ba-du-lok.

Dalam Bartaluskánál:
még 1 vers. Bartaluskán 101 Npd (1861). 93 sz. azonosít.

7. kotta

„Nem láthatok, nem hallhatok” már ekkor más: „Onnan ki sem szabadulok.” Ezt veszi át Füredi Mihály az említett 1851-es gyűjteményébe, valamint Bartalus István 1861-es kiadványába.⁸⁰ Közben azonban még egy változat készült 1849-ben: Mátray Gábor *37 népdal bariton hangra* című művének 26. darabja, mely bekerült a *Kézműves* című népszínműbe is.⁸¹ Más dallammal megvan Szénfy *Parlagi rózsák* című kiadásában is.

Egressy dallama a korszaknak azzal a divatos kezdőmotívumával indul, amellyel a *Himnusz*. Egressy dalának változata került be Színi Károly gyűjteményébe (1856, 13. sz.). A második versszak Petőfi versének utolsó strófája, kissé átformálva. Almási Sámuel kéziratos gyűjteménye 4. kötetében (42. sz.) egyszerűbb dallamvonalú változata szerepel.⁸² 4. sorának szövege Petőfi versétől, de Böhm és Mátray szövegétől egyaránt eltér. A népdallá vált vers elkerült a bukovinai székelyek közé is.⁸³

A virágnak megtiltani nem lehet (1843. december)

Egressy Benjamin dala, mely a szerző zenéi egyikeként bekerült Szigeti József *A szép juhász* című népszínművébe, melyet 1850-ben a Nemzeti Színházban

80 FÜREDI Mihály, kiad., *100 Magyar népdal*, gyűjtötte 's Bognár Ignác zongorakíséretében kiadja FÜREDI Mihály (Pest, 1851): 40. sz.; BARTALUS István, *101 magyar népdal* (Pest, 1861): 43. sz.

81 1849-es kézirat. Mátray tévesen Vahot Imrét tüntette föl a vers költőjeként. KR_22727.

82 Kottája: TARI, „A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik...”, 25.

83 TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 5. sz.

Legújabb eredeti népszinmű dalokkal Szigetitol.

Felsőbb engedelemmel.

Pécsi színház.

Ma Kedden April 29. 1851, a szegedi magyar színészársulat által Latabár Endre igazgatása alatt adatik:

e színpadon először:

SZÉP JUHÁSZ.

(Der schöne Schäfer.)

Legújabb eredeti népszinmű dalokkal 3 szakaszban, írta Szigeti, zenéjét Egressi Béni.

---

1. szakasz:	2. szakasz:	3. szakasz:
Á r m á n y.	K i t a g a d á s.	T e m e t ő.

S z e m é l y z e t:

Bároti, ifjú földbirtokos	— Foltinyi.	☞ Pász Mancei, vén kuruzsolóné	— Laczkoné.
Berényi, gazdag hasonbérli	— Erősi.	☞ Penete Sára, szomszédasszonya	— Czuszoré.
Berényiné, második neje	— Erdősné.	☞ Szép Janesi, juhász legény	— Hubenai.
Roza, Berényi édes leánya első ne-jétől	— — — — —	☞ Piroška, Janesi kedvese	— — Csercser Natalia.
Laura, Berényiné édes leánya első férjétől	— — — — —	☞ Bátor János, falu bírója	— — Erdős.
Szolga Berényinél	— — — — —	☞ Horgas Gyuri,	— — Kecsókás.
Bálint, vén ovisitos	— — — — —	☞ Barna Miska,	— — Berényi aratói Darvas.
Pista, fia	— — — — —	☞ Iram Janesi, kishíró	— — — — — Török.
	— — — — —	☞ Falusi nép mindkét nemből, aratók,	— — — — — uraság hajdúi.

☞ Kecsókás Róza. ☞

Történik egy alföldi kissebb városban.

Bementi-díj: Egy páholy 2 fr. — földszinti zártszék 20 kr. — karzati zártszék 16 kr. földszinti belépti-jegy 12 kr. — a karzatra 3 kr. pengő pénz.

Páholy és Zártszékjegyek iránt rendelkezetni reggeli 9 órától 12-ig, délután 2-től 6-ig a színházi pénzeszedő helyen.

Kezdeté pontban fél 8 órakor.

Pécsét, nyom. a lyc. nyomdában.

8. kép

mutattak be.⁸⁴ Ezt Szegeden, majd Pécsen már 1851-ben játszották.⁸⁵ (8. kép) A versnek főleg az 1. és 3. versszaka terjedt el. Bár népdalként általános ismertségnek örvendett, a népzenei gyűjteményben csak két népi adata van Egressy dallamával. Az egyik Borsod megyéből elszármazott amerikai magyaroktól, a másik egy 2004-es saját gyűjtésem a Gömör megyei Borzovából.⁸⁶ Oka, mint több más Petőfi-vers esetében, hogy népdallá vált verseinek gyűjtése sosem folyt

84 KERÉNYI, *Népies dalok*, 45, 213. Kiadásban is megjelent: *Nép dalok Szigeti Szép juhász című eredeti népszinműből, Zenéjét szerző Egressi Beni* (Pest: Treichlinger J. 186-os lemezszám alatt). A gyűjtemény 1. darabja. Kodály zenei rendjében (Kerényi Gy. másolatában): KR_00368.

85 <https://digitalia.lib.pte.hu/hu/szep-juhasz-4525>.

86 Borsod megyei adat: SOMOS Zoltán, *Elindultunk idegenbe...: Amerikai magyar munkásdalok* (Budapest, 1965): 76, Borzova (Silická Brezová Szlovákia), a gyűjtés alkalmával idősebb falubeliemből összejött csoport énekelte.

célzottan, amire elég magyarázatot ad az, hogy a XX. század első felében Lajtha László (Néprajzi Múzeum) működését leszámítva lényegében végig intézményi háttér nélkül, néhány elkötelezett személy munkájaként folyt a népzene kutatás.

A dallam megtalálható már Kiss Dénes népdalgyűjteményében (209. sz.). Szövege Petőfi 4. strófája: *Jaj ha tudnám, hogy másnak vár csókjára. A virágnak...* szöveggel megvan Almási gyűjteménye 5. kötetében (111. sz.) és Színi Károly kiadványában (1865, 55. sz.). Hogy a verset a maga korában más dallamokra is énekelték, azt Dessewffy Virginia grófnőnek⁸⁷ Erdélyi János szerkesztőhöz a *Népdalok és mondák* I. kötetének megjelenését (1846) követően még az évben küldött népdalgyűjteménye egyik darabjához írt jegyzete érzékelteti. A 123-as számhoz ezt írta:

(:melódiával Széppel:) (:Ugyan az, mely a ' Népdalok 1ső kötetében a ' 88.dik szám alatt áll, 's így kezdődik: Megvettem a' szeretőmet 's.a't:) Petőfi Sándor egyik gyönyörű nép dalát, mely így kezdődik: A' virágnak megtiltani nem lehet is könnyű e szép melódiára danolni.) Erdélyi Jánosét is melly így kezdődik: Távol látok két csillagot egymástól sat.⁸⁸

Nyilvánvaló, hogy a szótagszám azonossága (11-es) tette lehetővé a három vers azonos dallamra éneklését, ám Erdélyi verse nem vált népdallá. A Petőfi-vers ma ismert dallama Kerényi György szerint már 1847 táján feltűnik, Petőfi szövegével együtt viszont csak 1850-ben.⁸⁹ Látjuk azonban, hogy Dessewffy Virginia már korábban hírt ad a Petőfi-vers énekléséről. Ez vagy azt jelenti, hogy Egressy egy, a maga korában divatos dallamot „dolgozott fel”, s így a népi megfogalmazás megelőzhetette feldolgozását, vagy azt – s a fennmaradt népi adatok alapján ez valószínűbbnek tűnik –, hogy a vers kezdettől többféle dallamot vonzott magához.

Így más dallamváltozatot találunk Almási Sámuel gyűjteménye 4. kötetében (46. sz.). Ennek egy további változata van meg Kiss Dénesnél (206. sz.). Mindkettő rokon a *Kitették a holttestet az udvarra* dallamával, mely dallam már 1833-ból dokumentált, a *Kitették a holttestet...* verssel pedig a szabadságharc alatt vált gyakorivá.⁹⁰ E dallam Petőfi *A virágnak megtiltani...* versével a Szatmár me-

87 ERDÉLYI János, kiad., *Népdalok és mondák* [I], A Kisfaludy-Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja ERDÉLYI János (Pest: Beimel József, 1846): 6. sz.

88 TARI Lujza, „Dessewffy Virginia Erdélyi Jánostól visszakért gyűjteménye és két folytatása”, in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok 10*, szerk. Csörsz Rumen István, 409–508 (Budapest: Reciti Kiadó, 2022): 501–502.

89 KERÉNYI, *Népies dalok*, 45, 213. Egressy dala Treichlinger József kiadásában még 1850-ben megjelent: *NÉP DALOK Szigeti SZÉP JUHÁSZ* Zenéjét szerzé Egresi Beni. A kiadásban ez az 1. dal.

90 KERÉNYI, *Népies dalok*, 210.

Rubato ♩ = 76

1. A vi-rá-got meg-til-ta-ni nem le - het,
 Hogy ne nyíljon, ha el-jő a ki - ke - let.
 Ki-ke-let a lány vi-rá-ga, sze - re - lem,
 Késő ősszel ví - ri-ta-ni már nem le - het.

9. kotta

gyei területen otthonos. (9. kotta) E dallamnak változatát írta le gyűjteményébe Derzsi Gábor is (1876, 35. sz.).⁹¹ A dallamot, amely az új stílus alakulásának jeleit már a XIX. század közepén mutatja, szívesen kötötték össze más Petőfi-verssel is. A Székelyföldön a *Hegyen ülök...* verset ugyanerre a dallamra is énekeltek.⁹² (További dallamváltozat a *Hegyen ülök...* versnél.) A mai népi adatok közt említésre méltó az a régi stílusú, ismétléssel 2×8+3 szótagszámra növelt, bővült szerkezetű változat, melyet Jagamas János és Faragó József adott közre.⁹³

Síkos a hó, szalad a szán... (1843. december)

A vers megváltozott formában dallamostól szerepelt a *Tündérlak Magyarhóban* (*Rokkant huszár*, 1856) népszínmű 1. felvonásában, melynek zenéjét Erkel Ferenc állította össze.⁹⁴ Petőfi verséhez tett egy újabb dallamot Erkel Elek *A toborzás* népszínműben. A nem túl igényes dallamhoz kapcsolt 1. versszak két utolsó sorát azonban „Esketőre viszik szegényt / Mások kívánsága szerént” helyett így változtatta meg: „Esketőre viszik a szegényt / Mostohája szándéka szerént”. Nem folklorizálódott egyik dallam sem, hangszeres darabként viszont

91 TARI, „Derzsi Gábor kottás gyűjteménye...”, 120, kottája: 114.

92 *A virágot megtiltani nem lehet* és *Hegyen ülök, búsan nézek le róla*: TARI, *Magyarország nagy vitézség*, 52–53. sz.; <http://48asdalok.btk.mta.hu/>.

93 JAGAMAS és FARAGÓ, *Romániai magyar népdalok*, 129; Petőfi verse a népdal 2. verszaka.

94 A költőtől alapvetően eltérő vers jól olvasható a kottán: KR_06302.

Kéler Béla, illetve Sipos Antal nevéhez kapcsolva előfordul egy további virtuóz dallammal a városi cigányzenészek műsorán.

A többféle Petőfi-versrészletet megőrzött Székről (Szolnok-Doboka m.) egy adat van a vers első két sorának ismeretére. A gyűjtők Csorba János előadásában bővült sorszerkezetes formában, az ottani lassú tempójú *Magyar* vagy *Négyes* nevű tánczenét idéző ritmikával, régi stílusú dallammal gyűjtötték 1974-ben.⁹⁵

Temetésre szól az ének (1843. december)

A vers első felhasználása Szénfy Gusztávé, mely 1846-ban a *Parlagi rózsák* kötetben jelent meg. (10. kotta) A népies műdal korabeli elterjedtségét és népdallá formálódását, további zenei kapcsolatait korábban bemutattam.⁹⁶ E vers más dallamokkal is elterjedt a XIX. században. Bartalus István kottás kézírata 1. füzetében (335. sz.) egy „Marosszéki néptanítók” által énekelt dallam szerepel, melyet Bartalus kiadott zongorakíséréssel, s a költőt is megnevezte.⁹⁷ (11. kotta)

Lassú

Te - me - tés - re nől az é - nek

Te me - hős - be kit ki - sé - nek?

A - kár ki! már nem föl - di - rab

Ná - lam szá - szor - ta bol - do - gabr. + 1. v. z.

Zong.

10. kotta

95 Gyűjtők: Halmos Béla, Sebő Ferenc, Tímár Sándor. AP 9451b. Énekelte a népi kultúra emlékeit írásban is megőrkítő CSORBA JÁNOS, *Bár emlékezete maradjon meg*, szerk. SEBŐ Ferenc (Budapest: Neumann Kht., 2002).

96 TARI, „Szendrey Júlia kedves dala”, 202–215. Kallós egy, a vershez kapcsolódó másik dallam-típusba tartozó széki változatot közölt: KALLÓS, „Elnépiesedett...”, 12.

97 BARTALUS, *Magyar Népdalok: Egyetemes Gyűjtemény 7* (Budapest, Rózsavölgyi és Társa, 1896): 66. sz. A hétkötetes sorozat egyes kötetei kiadásának időpontját itt adom meg, a kötet számát és kiadásának évét jelzem. 1: 1873; 2: 1875; 3: 1883; 4: 1894; 5–6: 1895; 7: 1896.

Lassan.

Énekszó. *Te - me - tés - re szól az ó -*

Zongora.

nek, Te - me - tő - be kit ki - sér - nek? A - kár ki az

nem föl - di rab, Ná - lam százszór is bol - do - gabb.

pp

(Maros-Vásárhely.)

Itt viszik az ablak alatt,
 Be sok ember sirva fakad,
 Bár csak engem vinnének ki,
 Legalább nem sirna senki.
Petőfi.

11. kotta

A népzében főleg Erdélyből vannak róla adataink. Széken és a Székelyföldön⁹⁸ a régi stílus pentaton kvintváltó stílusába tartozó dallammal használatos,⁹⁹ Széken hangszeres temetési kísérőzeneként, valamint „világításkor” (halottak napján) is szokták játszani a temetőben. A bukovinai székelyek körében magyarnóta stílusú dallammal is fennmaradt.¹⁰⁰

98 Kallós Zoltán egy régi stílusú változatát közli Székéről *Temetőbe zeng az ének* kezdettel. KALLÓS, „Elnépiesedett Petőfi versek...”

99 Egy ilyen dallam Gyimesközéplokról: TARI, *Petőfi Sándor versei népzébenkben*, CD, 3. sz.

100 Így énekelte Gáspár Simon Antal, aki édesanyjától tanulta. Gyűjtő: Domokos Mária AP 10.798i

Nem ver meg engem az Isten (1844. január–február)

Bartalus István kézirata első kötetének 367. oldalán a vers címén kívül a költőt is jelezte: „Petőfi” (1. 340. sz.). Marosvásárhelyen gyűjtötte Szentpéteri János tanítótól. Az 1. versszaknál visszautalt egy, a 308. oldalon lévő másik dallamra, amelyre visszatérek az *Ereszkeedik le a felhő* versnél. Kissé elnagyoltan még egy másik dallamot is leközölt, melynek változataként a 67. oldalon lévő dalt (68. sz.) adta meg, melyet „Pétevársárt a nép után” megjegyzéssel látott el.¹⁰¹ A 340. szám alatt a vers 2–4. versszakának folklorizálódott változatát is leírta. Mindez azt mutatja, hogy Bartalus többféle dallammal ismerhette a vers különböző versszakait. Zongorakísérettel a *Mért búsulsz? tán megbántad már* 2. versszakot adta ki, melynek folytatásaként *Mind azt mondják beteg vagyok, Mint az égő gyertya fogyok...* (stb.), a *Káka tövéen költ a ruca* dallamához is gyakran kapcsolódó verset írta (6. 1895, 16. sz.).

A 2–3. versszak (*Iskolába nem járattak és Mért búsulsz? tán megbántad már*) két különböző régi stílusú dallammal csak Székről, a nagy tudású, kiváló énekes Szabó Varga György nemesen formált, régies technikájú előadásából ismert.¹⁰² A népdalt egyben *Magyar* (vagy *Négyes*) lassú táncdallamként is megnevezte. Az első versszakhoz olyan versszakok is kapcsolódnak, melyek szótagszámban azonosak. Ilyen a *Széles a víz, keskeny palló*,¹⁰³ melyet különböző régi dallamokkal énekelt.¹⁰⁴ (12. kotta, lásd a következő lapon.) Más változatok témában összecsenenek Petőfi *A faluban utcahosszat muzsikáltatom magamat* versének *Huzd rá cigány siralmasan* kezdetű 2. versszakával, a negyedikkel pedig ellentétes értelműek: (*Hej cigányok, itt az ablak: / Most a leges-legvigabbat!*)

Ne húzd cigány azt a vígat,
Húzd a legeslegbúsabbat,
Szomorúan, keservesen,
Mint amilyen az én kedvem ~ Hogy a szívem megrepedjen

De még szomorúbban húzzad,
Körbe-körbe könnyed hullasd,
Könnyet facsarjon a zene,
Könny hulljon a hegedüre.¹⁰⁵

101 Másolata: KR_06529.

102 AP, 6610a, AP 8093c, AP 9130c, AP 9522a.

103 Ez a vers megvan már Vikár Béla lövétei (Udvarhely m.) gyűjtéséből: KR_03107. BR_12575.

104 A közölt példán kívül másik változat: AP 6610a. Gyűjtő: Martin György 1969.; Kiadva: TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneikben*, CD, 8–9. sz.

105 Gyűjtő: Kallós Zoltán, 1968. AP 7202b.

1-osa 68. Rubalo

1. Széles a víz, keskeny palló,
 Igazán sze-relmi nem jó,
 Mer aki i-gazán szeret,
 Azt megöliát az emberek.

2.) hej Iskolába nem járhattak,
 Olvasni sem tanulhattak,
 De nemedből kijelovastam,
 Hogy szívedben bánat vagyon.

3.) Mert búsítok, tán megbántod már,
 Hogy engemet megbántottál?
 Sose búsulj, vigyis késő,
 Ami elmúlt, vissza nem jön.

12. kotta

Hírös város az aafödön Kecskemét (1844. január–február)

Terbe Lajos írja: „A Petőfi-utánzók legközönségesebb eljárás módja az volt, hogy a költő népszerűbb dalainak kezdő soraival vezették be saját silány tákolmányai-ikat.” A felsorolt példák közt a *Hírös város...*-t is idézi Limbay Elemér gyűjtemé-nye 3. kötetéből.¹⁰⁶

106 TERBE, *Mit vett át Petőfi a néptől?*, 52. LIMBAY 3:449. sz. Másolata Kodály zenei rendjében: KR_01741.

Petőfi ízes ő-ző tájszólásban írt versének első versszaka terjedt el népdalként, esetenként így indítva: *Az Alföldön híres város Kecskemét*. Talán nem véletlen, hogy elsősorban az Alföldről és területének folytatásából, a Vajdaságból vannak róla népzenei adatok.¹⁰⁷ Bodor Anikó felvételén kívül Kiss Lajos, Király Ernő, Burány Béla, Tripolszky Géza és Bodor Géza gyűjtésében is szerepel.¹⁰⁸ Paulovics Géza Móron (Fejér m.) rögzítette egy régi stílusú dallammal,¹⁰⁹ Kiss Lajos édesanyja pedig egy népies műdalstílusú dallammal tudta.¹¹⁰

A vers első sorát felhasználta Szentirmay Elemér. Dala bekerült a folklórbá,¹¹¹ melyet több területen énekeltek. Lajtha László a vers első sorával egy, a Székelyföldön jellemző régi stílusú dallammal gyűjtötte Énlakán (Udvarhely m.).¹¹²

Szomjas ember tűnődése (1844. január–február). *Ejnye, mi az istennyila!*

Bartalus István kézirata 1. füzetében (273. sz.) Bözödön „Osváth Sándor székely paraszt”-tól írta le. Feljegyzése szerint „Dallama Bereczki Zsig.[mond]”-é. Kodály a kéziratból kimásolt kottára följegyzete: „(Petőfi, nem jegyzi rá)”.¹¹³ Bartalus ki is adta a dallamot, de itt sem tüntette föl a költő nevét (4. 1894, 141. sz.).¹¹⁴ A XIX. századból említendő Kiss Lajos 1864–1879 között készült dalgyűjtemény-kézirata 2. kötetének darabja (393. sz.), mely egy, a korszakban népszerű és a hangszeres zenében használatos dúr dallammal rögzítette a verset, *Friss* előadói utasítással.¹¹⁵ E dalt kiadta Földes József és Demeter Róbert.¹¹⁶

Népi adatok: egy variálódott versszakát Bartalus dallamához hasonló, kis ambitusú hexachord dallammal Molnár Antal gyűjtötte Gyergyótekerőpatakon

107 Kiss Lajos Karcagon gyűjtötte, AP 3647d, Bodor Anikó Zentán, AP 9249h. Az utóbbi az Alföldön különösen népszerű pentaton kvintváltó régi stílusú 7 5 b3-as kadenciájú dallammal szólalt meg. NT 11-007-00-01.

108 Ezek egy része bekerült a Zenetudományi Intézet népzenei gyűjteményébe. Burány Béla egyházaskéri gyűjtéséből legutóbb Borsi Ferenc adta közre a területen népszerű *Híres város az alföldi Kecskemét* kezdetű verset: BORSI Ferenc, *A kis Csóka körül van kerítve* (Zenta-Csóka: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet – Móra Ferenc Magyar Művelődési Egyesület, 2016), F 44.

109 AP 3073k, dallama megegyezik a karcagi változatával.

110 AP 7737f (1956), AP 8068d (1967).

111 KERÉNYI, *Népies dalok*, 151. sz., 223; KERÉNYI György, *Szentirmay Elemér és a magyar népzene* (Budapest: Zeneműkiadó, 1966), 47/6. sz. A népzenéből néhány dunántúli, illetve Duna-Tisza-közi változatát mutatja be, 312–313.

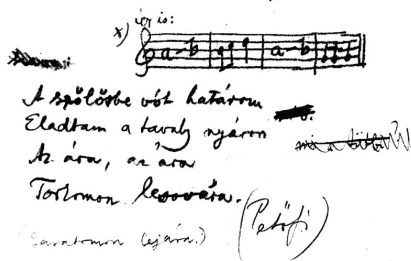
112 KR_22.126.

113 KR_03562.

114 KR_03563.

115 *Kiss Lajos kézirata* (1864–1879) OSZK Zeneműtár Ms. Mus. 483., a dallam: KR_21.336.

116 FÖLDES József és DEMETER Róbert, *Emlék, a legszebb magyar dalok válogatott gyűjteménye a művelt ifjuság számára*, 1. füzet (Budapest, 1876), 114, KR_03481.

13. kotta

1911-ben.¹¹⁷ (13. kotta) Ugyanő Gyergyócsomafalván leírta a teljes verssel is. Dallama azonos kezdetű, eltérő végű.¹¹⁸ Egy további változata Kallós Zoltán egyik Szolnok-Doboka megyei gyűjtésében fordul elő.¹¹⁹ A Bartalus, Molnár Antal és Kallós gyűjtésében található dallamok típusvariáns jellege a dal szélesebbre húzott határvonalú erdélyi elterjedtségét mutatja. A nyelvterület két másik szélső pontján is használatba vették e verset, régi stílusú dallamokkal. Balla Péter 1934-ben Andrásfalván (Bukovina) Önböli Lajosnétől 8 4 b3-as lápentaton dallammal vette fonográfra, teljes, de szintén variált szöveggel. Az előadó „Petőfi könyvecskéből tanulta a háború előtt”. Az nem derül ki a kottára írt megjegyzésből, hogy a gyűjtés idején 62 éves asszony a verset saját maga párosította-e össze az adott dallammal.¹²⁰ Ugyane dallamot rövidebb verssel 1953-ban a Hidasra áttelepült andrásfalvi Önböli Józsefné, Önböli Katalintól Kiss Lajos vette magnetofonra. Sajnos az 1934-es és 1953-as előadók közti családi kapcsolat nincs jelezve, de valószínűsíthető.¹²¹ Király Ernő 1957-ben Szentlászlón (Verőce m.) gyűjtötte egy b3 b3-as anhemiton lápentaton változatát, melyben a vers több verszaka szerepelt.¹²²

De már nem tudom, mit csináljak (1844. február)

Szénfy Gusztáv fentebb jelzett dala. Apróbb változtatásokkal megvan több XIX. századi kottás kéziratban. Egy egyszerűsített feljegyzése Almási Sámuel dalgyűjteményében található (4. 8. sz.), onnan vette át Bartalus István kézirat

117 KR_03480.

118 KR_11135.

119 Melegföldvár, 1966, AP 7179a. NT 18

120 KR_13241. NT 18-347-00-00.

121 AP 585c.

122 AP 18.652e.

De már nem tudom mit esi-nál-jek

1. ost.

Meg in-nám bo-rát a vi-lág-nak.

S men-től több, az a mit meg-i-szom,

An-nál job-ban job-ban szom-ju-zom.

14. kotta

gyűjteménye I. füzetébe (430. sz.), Almási keresztnevét mint máshol, itt is Sándornak írta. (14. kotta) 1882-ben Limbay Elemér adta ki a szerző neve nélkül (3., 449. sz.).¹²³ E versnek nincs nyoma a népzeneben.

Fürdik a holdvilág (1844. április)

Kerényi György viszonylag kései feldolgozásokat nevezett meg (például a Szabó József 1860-as dalgyűjteményében előfordulót és Allaga Géza szerzeményét: *Két Balaton-vidéki kedvelt népdal* kb. 1887¹²⁴), de a dallam feltehetően korábbi.¹²⁵ Első népi példáját Vikár Bélának köszönhetjük Pusztaföldvárról (Békés m.); a fonográffelvételt Bartók Béla jegyezte le.¹²⁶ Kodály 1914-ben Andrásfalván, Bukovinában gyűjtötte egy régies, rubato előadású dallammal, mely eltér a nyelvterület többi részén ismerttől.¹²⁷ 1922. április 17-én Romhányban (Nógrád m.) jegyezte be gyűjtőfüzetébe: „49–50 évesek: efféléket tudnak. – Ne menj rózsám a tallóra, Kék nefelejts... Fördik a holdvilág...”¹²⁸ Korábban, 1912-ben a Hont megyei Peröcsényen az alábbi szöveg- és dallamváltozatot írta le:

123 Másolata Kodály zenei rendjében: KR_01741.

124 Allaga: KR_03397, SZABÓ József, *Közkedvelt népdalok gyűjteménye, vagy rendszeres népdal iskola* (Teschen, é. n. 1860), KR_03398.

125 KERÉNYI, *Népies dalok*, 151, 222.

126 BR_03273. A Ziegler Márta kézírásában fennmaradt kottán lévő dallamon jól érezhetőek a dallam kiforratlanságának, formálódásának jelei.

127 KF 230a (AP 6007o). A fonográffelvétel kiadva: TARI Lujza, *Hungarian Folk Music collected by Zoltán Kodály Phonograph Cylinders / Magyar népzene Kodály Zoltán fonográffelvételeiből* (Az 1983-as kiadás kibővített CD változata, 2 CD), (Budapest: Hungaroton Classic, HCD 18254–55, 2002), 1:19. sz.

128 Romhányi gyűjtőfüzet NGY-21., Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archivum.

Fürdik a holdvilág
 bujdosik a betyár
 erdő süreijében
 s h fokost fogja a kezében
 és támaszkodva így mondja
 mért adtam magam[at]
 tilalmas dolgokra – majd mellé írja: „/több vers: nincs”¹²⁹

A népi szöveg-változatokban gyakori a *Kondorosi (Csiribiri, Csingilingi stb.) csárda ki van világítva*, illetve *kőből van kirakva* kezdet.¹³⁰ Ilyen az első versszaka a Kodály által 1922-ben Egyházashetyén (Vas m.) gyűjtött változatnak, melynek 2. versszaka:

Lesüt az esthomály az ég tengéribé,
 Bujdosik az betyár Bakony süreijibe.
 Rézfokos botjáró támaszkodva mondja:
 Mér vetettem fejem ill siralmas sorsra?

Mint e változat folytatásában, Petőfi versének megfelelően jellemző bennük az egyéni sors lefestése, egyben egyfajta kései megbánás, önvád a szülők és a környezet által elvárt életútról való letérés miatt.¹³¹ Így énekelték Vargyas Lajosnak is 1940-ben, azzal a megjegyzéssel, hogy „Ezt tudja mindenki”.¹³² Saját népzene-gyűjtéseim során 1977-ben a tiszaroffi Rab István paraszti hangszerkészítő és -játékos egy ilyen változatot énekelt a legjellemzőbb fríg hangsorú dallammal, mely az első két sor kezdő ütemében a XIX. században gyakori kuruckvartimitációt idézi. Ez szerepel Szabó József kiadásában is (1860, 419. sz.) (15. kotta) Az 1906-ban született idős ember jó ismerője, egyik utolsó élő emlékezete volt a korai XIX. századi népies műdaloknak, melyek legtöbbször apjától tanulta, köztük ezt a dalt is, aki nagyon szerette. Mint elmondta, ő is szereti, amely érzelmtől átítatott, előadói maníroktól mentes szép előadásában is megnyilvánult. Kérdésemre, tudják-e ezt a környezetében mások is, azt felelte, hogy a fiatalok egyáltalán nem, idősebbek is már alig.

129 Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archívum: NGY-8.2., valamint KR_208632.

130 KR_03401.

131 Például: AP 768e, AP 2619a, AP 6402a, stb.

132 VARGYAS Lajos, *Egy felvidéki falu zenei világa – Áj*, 1940, szerk. BERECKZY János (Budapest: Európai Folklor Intézet – Planétás Kiadó, 2000): III. 243. sz. Itt jegyzem meg, hogy a kötetben szereplő néhány Petőfi-vers egyikénél sincs föltüntetve a költő neve, még az olyan közismert szövegeknél sem, mint a *Fürdik a holdvilág*.

lassan.

1. Fűr-dik a hold vi-lág az éj ten-ge-ré-ben;
 1. sor.
 Buj-do-sít a be-tyár er-dő sü-rü-jé-ben,
 Bot-já-nak vé-gé-re tá-masz-rod-va mond-ja:
 Mért ad-tam ma-ga-mat ti-lal-mas dol-gok-ra.

2.
 Örömet itt hagynám a betyár életel;
 Elmennék én haza, de most már nem lehet:
 Édes anyám meghalt, ... kis kunyhónk azóta
 Régén össze omlott s áll az akasztófa.

15. kotta

Úszik a holdvilág az éj tengerében,
 Bujdosik a betyár erdők sűrjében,
 Fokosa nyelére támaszkodva mondja,
 Mért is adtam fejem tilalmas dolgokra!

Nagyon megúntam már a betyár életét,
 Elmennék én haza, de már nem mehetek.
 Édesanyám meghalt, kis kunyhónk azóta
 Összeomlott régén, s áll az akasztófa.
 Édesanyám meghalt, ... stb. *ism.*¹³³

133 Gyűjtő: Tari Lujza, 1977. AP 11482e. Kiadva: TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 11. sz. Másik emlékezetes gyűjtői élményem 1988-ból a rudnai (Gömör m.) Gonosz Ferenc parasztcimbalmos játékához fűződik: AP 16.391p, kiadva uo., CD 12. sz.

A népdalt Zala megyében „*Rabi nótá*”-nak tartották. Erdély területén az egyik legrégebb dallamstílussal, az ún. pszalmódizáló stílussal is összekapcsolódott a vers.¹³⁴ E dallamot a klasszikus cigányzenekari repertoár részeként szívesen játszották a cigánybandák, így például idősebb Magyar Imre és zenekara.¹³⁵ Az 1980-as évek végén néhány felvidéki faluban más, kedvelt XIX. századi népies dallal együtt (*Káka tövén költ a ruca; Felleg borult az erdőre; Cserebogár, sárga cserebogár* stb.) még többen tudták az öregek, s egy parasztcimbalmos játékát is meg lehetett még örökíteni.¹³⁶

A csaplárné a betyárt szerette (1844. április)

Szénfy Gusztáv 1858-ban Pesten, Emich Gusztáv könyvnyomdájában megjelent népies dala¹³⁷ nem folklorizálódott, de egy korabeli kéziratos feljegyzését ismerjük, Almási Sámuel 4. kötetéből (181. sz.). Almási a népies modorú dal fölött jelezte Szénfy Gusztáv nevét. Kottáján a hangnemet (E-dúr) és az énekszólamot változtatás nélkül hagyta, de kíséretet nem írt hozzá.¹³⁸ Limbay Elemér kiadta *Magyar Daltára* 5. kötetében (1885. 885. sz.).

Az én torkom álló malom (1844. április–május)

Dallammal megvan Kiss Dénes hangszeres gyűjteményében, valamint Limbay Elemér kiadásában.¹³⁹ Limbay a sorok végét egy fölösleges *ihajlával* tette olvasói számára kedvesebbé. Népzenei elterjedtsége nincs.

134 ALMÁSI, *Szilágysági magyar népzene*, 44. A szerző „merőben kivételes adatnak” nevezi, 42; JAGAMAS és FARAGÓ, *Romániai magyar népdalok*, 202. sz.

135 Emlékezetes előadásának jellemző jegyeiről: TARI Lujza, „Vortragsweisen ungarischer dörflicher und städtischer Zigeunermusiker in historischen Tonaufnahmen, Allgemeine Bemerkungen, forschungsgeschichtliche Ausblicke”, *Acta Ethnographica Hungarica* (2010): 31–56, 53.

136 TARI Lujza, *Szlovákiai magyar népzene: Válogatás Tari Lujza népzenegyűjtéséből (1983–2006)* (2 CD-vel), Gyurcsó István Alapítvány könyvek 49 (Dunaszerdahely: Csemadok Dunaszerdahelyi Művelődési Intézete, 2010), 68, 171, CD 2. 41. Kiadta még SÁROSI, *Nótás-könyv*, 132. sz.

137 Isoz, „Petőfi műveinek zenei bibliográfiája”, 102.

138 Ugyanez nem mondható el a *Petőfi Album*ban Szénfy neve alatt közölt darabról, melyben a hangnemet és az utolsó ütemet megváltoztatták, 114.

139 TARI, „Bepillantás két dunántúli gyűjteménybe...”; LIMBAY Elemér, *Magyar Dal-Album* (Album National Hongroise.) A magyar nép dallamainak egyetemes gyűjteménye, Gyűjti és szerkeszti Limbay Elemér, 200 dallam, zongorára alkalmazá Nemesovits Antal (Braunschweig: Henry Litoff's Verlag, 1881), 2:226. sz.

Lassan

Ár-va-lány-haj a sü-ve-gem a sü-ve-gem bok-ré-tá-ja

Ár-va lé-ny a ze-re-lem, a ze-re-lem vio-lá-já

Ezt ma-jam-uké-k a fa-lu-ban a fa-lu-ban vi-lá-g-tám.

poco a poco stringen-do   lento

16. kotta

Árvalányhaj a süvegem bokrétája (1844. június)

Első ismert feldolgozása Szénfy *Parlagi rózsák* kiadásában van meg (1846). A későbbiekben más dallam forog, többnyire azzal, melyet Kéler Béla szerzett – legalábbis az első kiadás az ő nevéhez fűződik. A dal a Rózsavölgyi cégnél jelent meg 1860 körül. (16. kotta) Bartalus István ennek dallamával írta le kéziratába (2, 1875, 83. sz.) a kézdívasárhelyi Csiszár Amália éneke alapján. Kodály feljegyezte a kéziratból kimásolt kottára: „(nem eml.[íti] hogy szerz. [ő] Kéler B.)”.¹⁴⁰ Megvan még Szabó József gyűjteményében,¹⁴¹ s kiadta Limbay Elemér is (1, 1879., 22. sz.). Ennek támlapján Kodály feltüntette: „Langer Petőfi-alb.[um] 1898 Festetich Leotól egy más dallamot közöl, ezt nem!”¹⁴² Kéler Béla szerzeményének gyors elterjedésén kívül a dal szájhagyományban fennmaradásáról is van néhány népzenei adat.¹⁴³ Egy Szenden (Komárom m.) gyűjtött népi előadásban mindössze annyi a változás, hogy augmentált formában a ritmusképletet leszelítítve őrződött meg.¹⁴⁴ Ugyanez érvényes a Vargyas Lajos által Áj faluban (Gömör m.) gyűjtött változatra, melynek 1. sora így változott: *Árvalányhaj a szerelem bokrétája*.¹⁴⁵

140 KR_00186.

141 KÉLER Béla, 38.-dik mű: KR_00187. SZABÓ, *Közkedvelt népdalok*, 374. sz., KR_00189.

142 KR_00188. Egy további 1876-os kiadás: KR_00190.

143 Kéler dallamával tudta id. Kiss Lajosné Morvay Ilona: AP 7736k. NT 15-176-00-00.

144 AP 1097c. Gyűjtő: Kerényi György, 1954.

145 VARGYAS, *Egy felvidéki falu zenei világa...*, III. 404. sz.

Elvennélek én, csak adnának (1844. június)

Isoz Kálmán és Kerényi György Zimay László feldolgozását említi (Isoz szerint 1860, Kerényi szerint 1864¹⁴⁶). Pedig Petőfinek ez a verse más dallammal megvan már *A virágnak megtiltani...* dallamnál említett Egressy-féle *Szép juhász* kiadványban (1850, 3. sz.). Zimay szerzeménye – mely megvan a *Petőfi Albumban* (123) – felfelé törő, erőltetett szekvenciameneteivel¹⁴⁷ nem vált igazi népdallá, bár Kerényi népi változatokat is említi. Bartalus István kéziratában kézdivásárhelyiként szerepel, melyet Csizsár Amália énekelt (2, 28. sz.) Zongorakisérettel Zimay dallama változatát közli (6, 1895, 28. sz.). A vers is eltér némileg: a kéziratban *Elvennélek babám, ha adnának*, a kiadásban *babám* helyett *rózsám* szerepel.

Valódi népdal lett viszont Petőfi versének 3. versszaka: *Miért nem termettem búzának!* Az új stílusú népdalok között: a *Jaj, de szépen esik az eső*, illetve *Hazafelé, haza, haza már*¹⁴⁸ szövegű, ABBvA szerkezetű, 9-es szótagszámú, moll hangnemű típuson belül gyakori második versszak. Petőfi versét egy *én*, illetve *is* szó betoldásával igazítják a ritmusképlethez (*Mért nem termettem én* vagy *Mér nem is termettem...*). Főleg a palóc vidéken és az Alföldön kedvelt.¹⁴⁹

Ez a versszak megvan a Jókai Mór előszavával ellátott Szunyoghné által kiadott *Nótáskönyvben* is.¹⁵⁰ A dallam Zimayénak erős változata dúrban, 2. sorában Thern Károly *Hortobágyi pusztán fúj a szél* dala 1. sorával megegyező formában. Jellemző a 2. versszaka, mely Petőfi versének 3. és 2. sorai összeolvadásából keletkezett:

Mért nem termettem én búzának
Aratáskor hogy levágnának
Miért nem vagyok felhő az égen
Sírnom akkor nem volna szégyen!

146 Isoz, „Petőfi műveinek zenei bibliográfiája”, 105; KERÉNYI, *Népies dalok*, 79, 217.

147 Kodály egy 1922-es lábatlani gyűjtésének kottáján jelzi a kiadást: „Szerző: Zimay László Rózsza és Tövis 1864 5dik dal.” A kiadó Rózsavölgyi és Társa. A lábatlani népi dallam egyszerűbb változata Zimay szerzeményének, KR_20159.

148 JÁRDÁNYI Pál, *Magyar népdaltípusok*, 2 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961): 2:89. 1986-ban e versekkel gyűjtötte az új stílusú népdalt Németh István Szücsiben (Heves m., AP 15.205a–b). Magam 1988-ban Szesztán (Abaúj-Torna m.) a *Haza, haza, haza, haza már* és *Mért nem termettem én búzának* változatot vettem föl (AP 16.383f).

149 A kottapélda adatai: Lsz.: 61952 Szeged (Csongrád m.) Farkas János (72 é.). Gyűjtő és lejegyző: Sárosi Bálint, 1959.

150 SZUNYOGH Lorándné, *Nótás Könyv: 530 összegyűjtött magyar nóta dallama és szövege* (Nagyvárad, 1900), 196. sz., KR_20105.

Ez a világ amilyen nagy (1844. június)

Mint fentebb láttuk, e dal Egressy Benjamin szerzeménye, mely még a költemény keletkezése évében megjelent. A korabeli kéziratos kottás feljegyzések közt említésre méltó Kiss Dénes gyűjteményének 220. darabja és Almási Sámuel leírása (4. 106. sz.). Kiadta Színi Károly (1865, 81. sz.) és Limbay Elemér is (1. kötet, 1879, 67. sz.). A nép közti elterjedtségnek nincs jele.

Pusztán születtem... (1844. július)

Első ismert adat a feldolgozásáról Bognár Ignác 1858-as kiadványában található, melyben szerzőként Hubenay Klárát nevezte meg.¹⁵¹ A *Petőfi Album*ban népdalként adták ki (88). Megvan egy dallammal Almási Sámuel 4. kötetében (273. sz.). A század végén kiadta még Limbay Elemér (5. kötet, 1885, 4). Előtte megvan már Színi Károly kiadásában (1865, 24), de más dallammal. Zongorakísérettel e dallamot adta ki Bartalus István is.¹⁵² E régi stílusú, mixolid hangsorú, 5 3 2-es kadenciájú dallam részben újabb kori betyárballadákhöz kapcsolódik. *Rózsa Sándor szereti a táncot* (Garay János, Kórógy), *Engem hívnak Fábián Pistának* (Bartók, Doboz, 1906), *Elégett a szentpéteri csárda* (Molnár Antal, Gyergyóalfalu 1911) versekkel Szlavóniából és a Székelyföldről már az első népzene gyűjtésekben előfordul a dallam. Más verssel megvan már Vikár Béla Udvarhely megyei gyűjtésében, a XX. század elejétől megindult gyűjtések további versekkel is rögzítik.¹⁵³ E dallam egyéb szövegei közt akad egy érdekes példa, melyhez egy zenei tárgyú monda kapcsolódik. Molnár Antal 1911-ben Gyergyóalfaluban egy másik szövegváltozatot is gyűjtött az említett dallamra. Ismeretlen nevű dalosa az 1848-as hagyományhoz kapcsolta, s az alábbi magyarázatot adta hozzá: „Ezt Petőfi dalolta, mikor mentek a csatába. Egy könyvecskében olvastam.” A gyűjtő mellé írta még: „A dalára ők maguk jöttek rá, legények.”¹⁵⁴ Ez az adat nem a Petőfi-versek népdallá válására mutat példát. Arra is rávilágít, hogy egyfajta zenei Petőfi-kultusz is elindult a költőt mélyen tisztelő, eszméit, szabadságvágyát verseiből, vagy hírből jól ismerők körében. (17. kotta)

A versnek van még egy népzenei felhasználása. Bihar megyében lakodalmi játékként szokásban volt a „Csikószás”-nak nevezett verses-zenés játék.

151 BOGNÁR Ignác, *50 eredeti nép- és magyar dal* [az 1856-os gyűjtemény második kiadása] (Pest, 1858), 26. sz.

152 BARTALUS, *Magyar Népdalok: Egyetemes Gyűjtemény* 1:28. sz., *Engem hívnak Fábián Pestának* szöveggel, Színiétől kissé eltérő dallammal.

153 Vikár Béla gyűjtése: BR_02773. Lajtha László Bogyiszlón gyűjtött egy dallamváltozatot 1929-ben (BR_02769), Péczely Attila pedig Hódmezővásárhelyen 1933-ban (BR_04231).

154 BR_02772.

(48-as szöveg.) Gy. Alfalu Csár, 1911
 g. Miklós Antal.

Lassi benédtempo.

1. Isten hozád nép falum határa
 Elcseszeh belőled nemsokára
 Ha megpar nem varja megre kardját
 Ha látja vénélybe nép haraját.
2. Isten hozád mitkám nyomolgája
 Tűz egy rózsát csakom oldalára.
 Isten győzelemre csak segítjen
 Azt virágul fejedre díszitem.
3. Jó janyám ne keserej erőstem
 Azt gondolod, szent búcsúra mentem.
 Bricsipinás hordt én lenked
 Ha jár Isten győzelemig éltet.

"Ez Petőfi dalolta, mikor ment a csatába, egy könyvesében
 elvartam". (A dalban él magyar jöttek rá, legerőseik.)

17. kotta

E vers finoman átformált módon a *Rongyos csárda*, két oldalán patkó kezdetű dúr dallamhoz¹⁵⁵ kapcsolódik, melyet már a XIX. században több gyűjteménybe följegyeztek, s több kiadványban is megjelent. A Patkó Bandi nevét emlegető dal népszerűségét széles körű elterjedtéig jelzi. A sárréti lakodalmi játék azonban egyedi. Leírását és a dallamot *A magyar népzene tára* III/B köteté közölte.¹⁵⁶

155 NT 10-030-00-01. Első népzenei gyűjtése Vikár Béláé Bánffyhunyról, KR_13912.

156 Kiss Lajos, kiad., *Lakodalmok*, A magyar népzene tára 3/B (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956), 140. sz.

Megy a juhász számaron... (1844. július)

Szénfy Gusztáv dalát (2. kotta), mely a *De már nem tudom, mit csináljak* megzenésítésével együtt először 1845-ben jelent meg, később Debrecenben is kiadta a szerző. A *Hat magyar nemzeti eredeti népdal énekhangra zongorakisérettel* című kiadványban az 1845-östől eltérő dallammal újból szerepel a *Megy a juhász* (6. sz.). Szénfy első kiadásának dallama kis eltérésekkel megvan Bartalus István kéziratának 1. füzetében (432. sz.), melyet Almási Sámueléből másolt ki.¹⁵⁷ (18. kotta)

432. *Megy a juhász számaron idomszaj:*
Petőfi

Megy a juhász szá-mar-on föl-dig ér a
 lá-ba Nagy a le-gén de na-gyobb Bol-dog-talan
 sá-ga.

Megy a ju-hász szá-má-ron

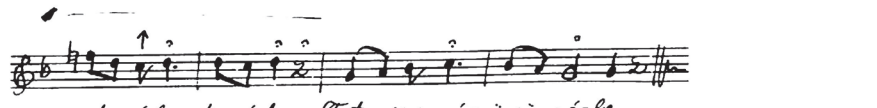
Föl-dig ér a lá-ba

Nagy a le-gén de na-gyobb

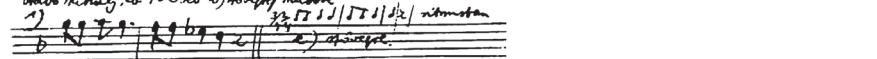
Bol-dog-ta-lan-sá-ga.

18. kotta

Rubato >

a) Megy a juhász a szamáron, Gyöles in-ges-en, gyöles pa-tyá-san, Sár-pe-fo-ko-s

a ke-zé-be, ke-zé-be, Fut a szá-már ö-rö-mé-be.

Felső: iragh, Tolna m. 1907. IV.
 Szabó Miklós, kb. 70 é. ca. 6) nőreppj mára

b) Ladd-e pajtás, hogyan jartam:
 Egy vascs messzont borot váltam,
 Borot vámat lenbe dugtam,
 Mer magam is úgy akartam.

c) Fejlik a fekete kockát,
 Verik a barna menyegskét.
 Jaj de kár vót úgy megverni,
 Hogy a legényt megölette.

19. kotta

A vers többféle dallammal maradt fenn a népzeneben. Legjellemzőbb az az új stílusú, fölfelé kvintváltó moll dallam, mely már a folklorizálódott vers első népzene gyűjtésében is megvan. Bartók 1906-os dunántúli gyűjtésében (Baracs, Fejér m.¹⁵⁸) ez a máig legtipikusabb dallam szerepel. (19. kotta) 1913-ban Lajtha László Ócsényben (Tolna m.), 1929-ben Szentgálon (Veszprém m.) Bartók változatánál sokkal több verssel vett fonográfra egy-egy változatot.¹⁵⁹ Van olyan adat, ami szerint *A juszásznak jól van dolga, / Egyik dombrol a másikra dúr, s* 3–4. sorban lefelé szekvenciával haladó dallamra énekelték.¹⁶⁰ Néha a szöveg változása is figyelemre méltó.¹⁶¹ A tisztábban megőrzött Petőfi-versen kívül a népi változatokban általában *Hova, hova juhászlegény?* kérdés is szerepel, amire a juhász úgy válaszol, hogy *Az én kedves Juliskámhoz* (máshol: *Mariskámhoz*¹⁶²), vagy már mint Lajtha Lászlónak 1913-ban énekelték, *Iluskámhoz*.¹⁶³ A folytatásban azonban nem meghalt babájáról van szó, hanem a megcsalásáról:

158 KR_17068.

159 KR_17084, KR_17082.

160 AP 6071a, Ács (Komárom m.). Gyűjtő: Paulovics Géza, 1965. Régi stílusú dallammal közölte ALMÁSI, „Petőfi versek...”, 44.

161 TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 15–16. sz.

162 Így például a Kunszentmiklóson Szomjas-Schiffert György által 1955-ben gyűjtött változatban: AP 3276g, Kerényi György 1952-es száki (Komárom m.) gyűjtésében, KR_17083.

163 Ócsény (Tolna m.) KR_17.084.

Elkéstél már juhász legény
 Juliskánál más legény van.
 Juliskának hű kebelén, kebelén
 Nyugszik már egy csikós legény.... stb.¹⁶⁴

Szomjas-Schiffert György kunszentmiklósi gyűjtésében Mariskát a suszterlegény, Vargyas Lajos szentkatalini (Baranya m.) gyűjtésében¹⁶⁵ kocsis legény, a mosoni Duna vidékén halászlegény öleli¹⁶⁶ – és a példákat sorolhatnánk. Iluska színre lépése óhatatlanul eszünkbe juttatja, hogy a juhász figurája az idők során valamiképp összekapcsolódott Kukorica Jancsival, aki a kedveséhez siet. Ám e versben hiába, mert a számadó lányát, Iluskát/Juliskát/Mariskát már más öleli.

Ezrivel terem a fán a meggy (1844. augusztus)

Lényegében a teljes nyelvterületről (különösen a Dunántúlról és a Székelyföldről) bőségesen dokumentált dallam, melynek egyik első Petőfi-szövegű népi változatát Bartók Béla jegyezte fel Vésztőn (Békés m.) 1918-ban. Bartók feljegyzésének kottáján (felesége, Ziegler Márta kézírásában) Kodály írásával utalást találunk a dallam tágabb kapcsolatára: „Mars siess hazádba vissza... PHÁ. [Pálóczi Horváth Ádám] 37. sz.” (20. kotta)

Tempo giusto

1. Ez-ri-vel te-rem a fá-n a meggy (Petőfi)

2. Ha elmegez én a koczomba,
 Felcségen röptön jön nyomba,
 Vicsorék néki gyorsan pálinkát,
 Hlad' csillapítsa a haragját.

3. De ő erre szüntelen dörög,
 Az ő kottya fára lödörög,
 Székitenim, hej de nem lehet
 Haragját kényes engemet.

4. Gyömrer arban így gondolom én:

20. kotta

164 AP 8385e. Dunapataj (Bács-Kiskun m.), gyűjtő: Végvári Rezső (1971).

165 AP 4478d, gyűjtés: 1962.

166 Így Kenesei Ilona gyűjtésében: Kisbodak (Moson m.) KR_17.086.

E dallam az 1848–1849-es szabadságharc zenei emlékei között is fennmaradt: erre épült rá Lévay József aradi vértanúkról szóló verse.¹⁶⁷ Az *Ezrivel terem a fán...* dallama elsősorban vokális alakban él, a gyimesi csángók azonban csárdásként is játsszák.¹⁶⁸ A változatosan formált dallamokhoz változatos versek (Gyimesben *Már minálunk megérett a meggy kezdettel*) kapcsolódnak. A népi emlékezet egy másik dallammal is megőrizte, mely a *Rózsabokor a domboldalon* Petőfi-vershez kapcsolódik.¹⁶⁹

Igyunk! (1844. szeptember)

Az *Akinek nincs szeretője...* három korabeli feldolgozása ismert, az első Bog-nár Ignácé 1855-ből. Egy másik dallammal kiadta Színi Károly (1865, 117. sz.); ugyanez szerepel Limbay Elemér kiadásában (5. 1885, 810. sz.). Népi megfelelője nincs, s nem azonos a gazdagon dokumentált *Kinek nincsen szeretője, babája kezdetű népdallal*.

Szerelem, szerelem... (1844. december)

A *Szerelem, szerelem* vers olyan mélységig ismert a magyar nyelvterületen a leg-régibb dallamstílusokhoz kapcsolódva, hogy egyetérthetünk Kallós Zoltánnal, aki úgy véli, ezt a versszakot Petőfi a népköltészetből vette át.¹⁷⁰ Ugyanakkor a költő fentebbi verse is népdallá vált, mégpedig önálló egységként.¹⁷¹ Új stílusú népdalként főleg a 2. versszaka kelt új életre, mely 1 1 1 kadenciájú, AABA szerkezetű mixolid dallammal kapcsolódott össze. Petőfi verse a *Búza, búza, búza, de szép tábla búza*, valamint *Erdő, erdő, erdő, de szép kerek erdő* versszakokhoz kapcsolódott, melyek természetesen külön-külön is használatosak.

Ez az egyik legjobban elterjedt Petőfi-vers, mely Moldva kivételével szinte az egész nyelvterületről bőségesen dokumentálható a Zobor-vidéktől a volt Torontál és Bács-Bodrog megyéig, Burgenlandtól a hétfalusi csángókig. Moldvában viszont a *Szerelem, szerelem* verset Petrás Ince János már 1843-ban leírta klézsei lányoktól,¹⁷² s a népdalszöveg ott nyilván már azelőtt is megvolt, s azóta is töretlenül él. Legtöbb adat a Dunántúlról, a Borsod-Abaúj-zempléni északi területekről és az Alföld délkeleti sávjából van, ez azonban csak a gyűjtések nem

167 TARI, *Magyarország nagy vitézség*, 157–168; <http://48asdalok.btk.mta.hu>.

168 TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 17–19. sz.

169 Kiss Lajos gyűjtése Várpalotán 1960-ban. AP 3759f.

170 KALLÓS, „Elnépiesedett Petőfi dalok...”

171 TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 20–24. sz.

172 PETRÁS Ince János, „Csángó-Magyar Dallok (I füzet)”, kiadása: DOMOKOS Pál Péter és RAJECZKY Benjamin, kiad., *Csángó népzene 1* (Budapest: Zeneműkiadó, 1956), 47. sz.

egyenletes eloszlását tanúsítja.¹⁷³ Kelet- és Nyugat-Erdélyben szintén otthonos.¹⁷⁴ Székelyföldön *Lassú* és *Friss* tánc alá is szívesen játsszák.¹⁷⁵ Bartalus István is székelyföldi változatát közölte: „Udvarhelyi rabok után” feljegyzett szövegváltozatot adott meg kiadásában (6, 1895, 12. sz., a 11. kotta dallamához kapcsolva).

Gyakori kezdőstrófa a költemény 2. versszaka: *Elmegyek az ácshoz*. Ilyenkor a *Szerelem, szerelem* vagy az említett szövegek ahhoz kapcsolódnak, de Petőfi versének ez a 2. versszaka önállóan is él. Valamennyi említett versszakot énekelték Ájban (Gömör m.), ahol arra is fény derült, honnan került a faluba ez a népdal. Szepsiben, egy Kassa környéki városban tanulta, onnan vitte haza egy ott szolgáló falubeli lány.¹⁷⁶ Máshol, bizonyára a *Búza, búza... (Árpa, árpa, árpa...)* kezdet miatt, több helyen *aratási nóta*-ként tartják számon. Dávodon (Bács-Bodrog) „aratásba danúták” – mondták a gyűjtőnek.¹⁷⁷ Egy karádi summás így emlékezett arra, hol tanulta a népdalt: „1916-ban, 14 éves koromban tanútam Tardon, amikor aratásba kévét kötöttem. Akkor vót ott új nóta.”¹⁷⁸ Kodály több változatát gyűjtötte a Zobor-vidéken. Gyűjtötte többek közt Nagyszalontán, 1917 januárjában, s a kottát „közism.[mert]” megjegyzéssel látta el.¹⁷⁹ Az I. világháború idején már általánosan ismert (Kodály 1916-ban ránkfüredi katonáktól is leírta), sőt a háború az 1. versszak ilyen befejezésein is nyomot hagyott: *Készül már a számodra egy nagy muszka golyó (~ három román golyó)* és a hozzákapcsolódó *Búza, búza...* strófa eme 2–3. sora: *Háborúba készül annak a gazdája / Ki fogja azt learatni, ha már nékem el kell menni...*

173 BEREZCKY János, *A magyar népdal új stílusa I–IV* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013), NT: *Búza búza...*: 3882-50/3–4, 5, *Elmegyek az ácshoz*: 3882-75/1–3.

174 Néhány közlésben megjelent változat, valamennyinél a dalok sorszámaival: BARTÓK Béla, *A magyar népdal* (Budapest, 1924), 299c; BERZE NAGY János, *Baranyai magyar néphagyományok*, 3 köt. (Pécs, 1940), 1:382. sz.; ALMÁSI, *Szilágysági magyar népzene*, 44. sz.; KALLÓS, „Elnépiesedett Petőfi versek”; JAGAMAS és FARAGÓ, *Romániai magyar népdalok*, 350. sz.; BARSÍ Ernő, *A zene egy sályi pásztor életében*, Néprajzi tanulmányok (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984): 221. sz.; JAGAMAS János, *Magyaró énekes népzeneje: Egy Felső-Maros menti falu magyar néphagyományai* (Bukarest Kriterion Kiadó, 1984): 213. sz.; SERES András, *Barcasági népdalok* (Bukarest: Kriterion Kiadó, 1984), 101. sz.; ZSÓK Béla, *Elment a madárka: Bukovinai székely népzenei emlékek* (Bukarest, Kriterion Kiadó, 1995), 109. sz.; SZALAY Olga és RUDASNÉ-BAJCSAY Márta, szerk., *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése*, Magyar népköltési gyűjtemény 15 (Budapest: Balassi Kiadó – Magyar Néprajzi Társaság, 2000), 73. sz. Változata uo. *Erdő erdő* és *Búza, búza* kezdetű versszakokkal: 52. sz. Kolozs megyében és a Székelyföld egy-egy részén hangszeres tánczeneként is használatban van.

175 Lassú: Martin György jobbágytelki gyűjtésében, 1971., AP 7374h.

176 VARGYAS, *Egy felvidéki falu zenei világa*, 2:241. sz.

177 Gyűjtő: Kiss Lajos, 1944. Lsz. 60.638

178 Vikár László gyűjtése 1953, Lsz. 22.056

179 KR_04305.

Giusto (♩ = 108-120)

① El-megyek az dcs-hoz fej-fát csimál-tatni,
 Ara-nyos be-tű-vel a nevem rávd-ga-tom,
 Aranyos be-tű-vel art vágatom rá-ja,
 Itt nyugodik a szerelem elhervadt ró-zsálya.
 1) Sze-re-lem 2) Mért csaltad 3) talé a sui- 4) és a legu-

② Sze-re-lem, sze-re-lem, át-között sze-re-lem,
 2) mért csaltad meg az én ártatlan szívemet,
 3) Te váltál a szívemnek első és a legutolsó,
 4) kétszáz már a számmam egy - - - golyó (?)
 ism.nél: díófa koporsó.

21. kotta

E népvé lett verset is érintette Katona Imre a Petőfi-centenárium évében megjelent tanulmányában. Egyetérthetünk vele abban, hogy „az aranyos betű, a forró szerelem és az elhervadt virág kifejezés az egész alkotást a magyarnóták közelébe viszi, az eredetivel szemben a szerelem érzésének a hűtlen szerető személyével való felcserélése is határozottan tartalmi elszegényedéssel járt”.¹⁸⁰ Ettől függetlenül (vagy éppen ezért?) nagyon kedvelté vált a Palócvídeken is. Megvan Dobszay László és Sárosi Bálint közös városzói (Heves m.) gyűjtésében,¹⁸¹ magam pedig bujáci asszonyoktól gyűjtöttem 1999-ben. A Poroszlón született Vass Lajos zeneszerző, karnagy 1964-ben vette föl magnetofonnal édesapjától. (21. kotta)

180 KATONA Imre, „Petőfi népe – a nép Petőfije (Újabb eredmények a kölcsönhatások kutatásában)”, *Tiszatáj* 27, 1. sz. (1973): 6–22, 17.

181 AP 10.096a.

Boldog éjjel együtt vagyok rózsámmal (1844. december)

Zimay László szerzeménye.¹⁸² Nem azonos vele Almási Sámuel feljegyzése (4. 115. sz.). Népi változatát egyiknek sem ismerjük. A vers 2. versszaka – *Nem jó csillag lett volna énbeldőlem* – azonban fennmaradt a népzeneben, más-más új stílusú dallammal (lásd: *Hegyen ülök...*). A költeménnyel lényegében megegyező formában gyűjtötte Vargyas Lajos 1960-ban Sarkadkeresztúron (Bihar m.).¹⁸³ Hasonlóan követi a vers menetét (finom átalakításokkal) a Volly István által Somogy megyében gyűjtött népdal.¹⁸⁴ Több azonban az olyan változat, melyben csak az 1. sor szövege van meg. Ilyen a legkorábbi gyűjtésben is előfordul: a további sorok átalakításával és két másik versszak beiktatásával megvan a szóban forgó sor Vikár Béla gyűjtésében Ipolypalástról, dúr hangsorú új stílusú dallammal.¹⁸⁵

Részegség a hazáért (1844. december)

A vers első versszaka, *Fiúk, az isten áldjon meg* egyetlen dallammal ismert néhány gyűjteményből. Megvan például Színi Károly kiadásában (1865, 25. sz.). Első gyűjtésének tekinthetjük Bartalus István leírását, aki „Sz.[ékely]keresztúr, az iskolába” megjegyzéssel kottázta le kéziratába (1. 289. sz.). Feldolgozásában a várost feltüntette, a költőt nem (7, 1896, 94. sz.). A népzenei gyűjteményben Kiss Lajosné édesanyja előadásában van meg a magyar népzeneben nem jellemző, a korszak bordalainak stílusához viszont jól kapcsolódó dallammal.¹⁸⁶ A verset megzenésítette és 1930-ban kiadta a magyarnóta-szerző Murgács Kálmán is.¹⁸⁷

Hull a levél a virágról (1845. január 7.)

Először Egressy *Szép juhász* című népszínművében (1850) hangzott fel,¹⁸⁸ mely Egressy kiadásában a fentebb jelzett *A virágnak megtiltani nem lehet* dallal együtt jelent meg. Következő kiadása Füredi Mihályé (1851, 53. sz.). Felhasználták Szigligeti Ede *A cigány* című népszínművében, melyet 1853. december

182 *Petőfi Album*, 123.

183 AP 4218g.

184 AP 4402f, 1961-es gyűjtés, Kereki.

185 BR_07404.

186 AP 4611g, NT 18-622-00-00.

187 MURGÁCS Kálmán, *Negyedik Nótáskönyv* (Budapest: Nádor Kálmán Zeneműkiadó, 1930): 12. A kották másolatát 2000-ben, a ráckevei Árpád Múzeum igazgatójától, Jáki Rékától kaptam meg. Kísérőlevelében jelezte, hogy Murgács Petőfi- és Ady vers-megzenésítéseinek kottáit Budai Gábor adta át a múzeumnak.

188 KERÉNYI, *Népies dalok*, 48, 213.

1. Szűll a le-vél a vi-rág-ról,
 El-vá-lob én a ba-bám-tól,
 Is-ten hoz-zád é'-des
 Is-ten hoz-zád ked-ves
 Ga-lam-bocs-kám.

22. kotta

17-én mutattak be.¹⁸⁹ Megtalálható egy *Dalfüzér* című, kb. 1850–1860 közt készült kottás kéziratban (58. sz.), de a költő nevét nem tüntették föl.¹⁹⁰ (22. kotta) Időrendben Bartalus István kiadása (1861, 75. sz.), majd Színi Károlyé (1865, 47. sz.) következik. 1876-ban Földes József és Demeter Róbert adta ki (8. sz.) – ők feltüntették a költő nevét.¹⁹¹

Petőfinek ez a verse nem vált valódi népdallá, de azért van róla néhány népi adat. Az első és az utolsó versszaka került be a dalkészletbe. Kodály Zoltán 1912-ben Kisvisnyóban (Gömör m.) gyűjtötte egy változatát, kontaminálódott dallammal. A strófa első fele az *Ezer esztendeje annak* dallama. Ebben a változatban a következő szövegek szerepelnek:

Már én elmegyek tőletek,	Lesz még a kis kertben virág (~ zöld ág)
Isten maradjon veletek!	Talán meglátjuk még egymást
Isten hozzád édes,	Isten hozzád édes,
Isten hozzád kedves jó barátim!	Isten hozzád kedves jó barátim!

Kodály Petőfi versére utalva következőt jegyzi fel a kotta aljára:

189 KR_24.162.

190 KR_21.417.

191 FÖLDES ÉS DEMETER, *Emlék: A legszebb magyar dalok...*, 1. füzet, 1876.

„Petőfi eredetijében: Hull a levél a virágról
Lesz még virág a rózsafán
Egymást még mi is látjuk tán.”

A Petőfi-albumban Volny Vilmos szerzeményeként egy más dallam szerepel (1898, 126. sz.).

Rég veri már a magyart a teremtő (1845. június 25.–július 10. között)

Ismeretlen szerzőtől származó dallama – melyet Színi Károly adott ki (1865, 5. sz.) – a néphagyományban nem maradt fenn. Petőfi versének két népi változata Kiss Lajos gyűjtőmunkájának köszönhető. A berhidai (Veszprém m.) változat, mely a *Magasan repül a daru, szépen szól* dallamával kapcsolódott össze, csak egy versszak.¹⁹² A Kiss Lajos által Sepsén gyűjtött másik példa, mely műdal, a vers 1–2. strófájából áll.¹⁹³

Fa leszek, ha... (1845. augusztus 20.–szeptember 8. között)

Isoz Kálmán XIX. század végi, XX. század eleji feldolgozásokat sorol fel,¹⁹⁴ a *Petőfi Album* nem tartalmazza. Általánosan ismert dallama nem folklorizálódott. Kiss Lajos édesanyja ezt is elénekelte a dallamos Petőfi-versek közt két versszakkal, melyet 1894–1896 körül tanult meg.¹⁹⁵ Egy Tolna megyei, hárfán játszó cigányzenész repertoárjának is részét képezte, szöveg nélkül.¹⁹⁶

Alku (1845. szeptember 25–26.) *Juhászlegény, szegény juhászlegény*

Ung megyétől Verőce megyéig, Erdélytől a Dunántúlig lényegében a teljes nyelvterületen elterjedt, gazdagon dokumentált, a néprajztudomány részéről Katona Imre által feldolgozott népdal.¹⁹⁷ Zenei történelmi előzményeivel együtt mára a külföld is megismerhette.¹⁹⁸ A dallam először XVIII. századi sárospataki kézira-

192 TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 29. sz.

193 Berhida: AP 5367f, Sepse (Kotlina, Hr.) AP 6967b.

194 Isoz, „Petőfi műveinek zenei bibliográfiája”, 106.

195 AP 4603h.

196 Gyűjtő: Kovalcsik Katalin. AP 12.123f.

197 KATONA Imre „Alku» típusú népdalaink”, *Ethnographia* 76 (1965): 557–571; KATONA, „Petőfi népe – a nép Petőfije...”, 6–22; TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 25–28. sz.

198 Lujza TARI, „Notated Melodies in the Folk Memor”, *Muzika [Sarajevo]* 21, Nr. 1 (2017): 6–27, 16–18.

tokban tűnik fel.¹⁹⁹ Megvan Kiss Dénes 1844-ben megkezdett, vokális dallamokat tartalmazó kéziratában is. Csak az első sor szövegét írta a dallam alá: *Juhászlegény szegény juhászlegény* (141/2. sz.). Erdélyi János 1871-es posztumusz írásában olvasható, hogy Petőfi versére ő fogta rá „azt a dallamot, melyen egész haza ismeri”.²⁰⁰ A jó zenei érzékű, Sárospatakon jó zenei képzésben részesült Erdélyi minden bizonnyal ismerte a *Dávidné Sóltáriban* (1790–1791) *Kérlek, rózsám, te-kints rám kegyesen* szöveggel meglévő dallamot. A többféle népi szöveghasználat alapján a dallam szélesebb körben ismert lehetett, ami segítette a Petőfi versével való terjedését. Alkalmazkodó pontozott ritmusával, fölfelé kvintváltó szerkezetével így mint megújított népdal illeszkedett be az új magyar népdalstílusba.²⁰¹ Csanád megyéből román, Abaúj-Torna megyéből szlovák változatai is vannak.²⁰²

A dallam és a szöveg nyomtatásban először Füredi Mihály kiadványában szerepel együtt, később kiadja Bartalus István és Színi Károly.²⁰³ Megvan a dal az erdélyi Derzsi Gábor kottás kéziratában is 1876-ból.²⁰⁴ Dallamát a paraszt-ság körében először Vikár Béla vette fonográfra (*Bogár, bogár, sárga cserebogár*, 1899, Mezőkövesd²⁰⁵), Petőfi szövegével pedig Bartók Béla gyűjtötte (Tura, 1906).²⁰⁶ A népi szövegváltozatoknak²⁰⁷ széles a skálája: a két versszakos, tisztábban Petőfit követő változatoktól a több versszakkal kiegészített változatokig terjed.²⁰⁸

199 KERÉNYI, *Népies dalok*, 37, 212; DOMOKOS Mária és PAKSA Katalin, kiad., „Vígsággal zeng Parnassusnak magas teteje”: 18. századi kottás források és a magyar zenei néphagyomány / „The High Peak of Mount Parnassus Resounds with Delight”: 18th-century Musical Sources and the Hungarian Folk Music Tradition (Budapest: Akadémiai Kiadó–MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2016), 49. sz., 109–110. Az általam korábban jelzett Kodály- és néhány saját gyűjtés – TARI, „A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik”, 35, 91–93. jegyzetek – időközben kiadásra került. *Be szeretnék szép emberrel hálni*: TARI Lujza, *Kodály Zoltán Bars megyei népzene gyűjtései* (Budapest: Argumentum – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2018), 110. sz., Szintén a *Juhászlegény... dallamával: Cserebogár, sárga cserebogár*; TARI Lujza, *Hungarian Folk Music collected by Zoltán Kodály Phonograph Cylinders...* (Budapest: Hungaroton Classic, 2002), 2. CD, 21. sz.

200 *Fővárosi Lapok*, 1871. július 9., 155., Kodály jelezte a Füredi kiadványából készült másolat kottáján, KR_15.462.

201 BEREZCKY, *A magyar népdal új stílusa...*, 76. típus, 2111-30/1–2.

202 Román: AP 8495a, gyűjtő: Gulyás László, Maác László. Szlovák: AP 10.629i, gyűjtő: Martin György, AP 10.689n, gyűjtő: Lami István.

203 FÜREDI, kiad., *100 Magyar népdal*, 97. sz.; BARTALUS, *101 magyar népdal*, 59. sz.; SZÍNI, *A magyar nép dalai...*, 29. sz.

204 TARI, „Derzsi Gábor kottás gyűjteménye 1876-ból”, 76. sz.

205 BR_06024.

206 BR_06013. Petőfi verséből mindössze egy versszak szerepel, dobozi és felsőiregi gyűjtésből származó egyéb verseken kívül.

207 KATONA, „»Alku« típusú népdalaink”.

208 Egy ilyen bővült alak Pásztórol Faludi Sándorné 1987-es gyűjtésében, lejegyzésében: TARI, „A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik”, 35.

Lassú csárdás

Nagyida - Gombos
(orip. Perény - Gombospusztai)
(Atkány - Tóma m.)
Füleki László (49.)
Parancs prima's
gy. társ. Lujza
1989. v. 1.
lej. 1992. v. 5.

$\text{♩} = 160$ (az első sor Poco rubato)

tragediá

(juhászegény, regény juhászegény) m.br.

23. kotta

A népdal a legelevenebben a volt Hont, Nógrád, Heves, Gömör megyék területén maradt fenn. A térség pásztorai a juhásznótát hallgató nótának, vokális és hangszeres formában éppúgy szerették, mint disznótórok, lakodalmak, egyéb táncalkalmakkor mulató nótaként. (Megjegyzendő mindamellet, hogy a II. népzenei dialektusterület említett részein még két-három másik dallamot – mint például A Vidrócki híres nyája, Nagykárolyi fenyves erdő a tanyám A báró lánya újkori ballada szövegével forgó dalokat – is juhásznótának neveznek, mert azok is szorosan hozzátartoztak a pásztorok repertoárjához.) A pásztorokon kívül természetesen mások is éneklék a népdalt ezen a dialektusterületen is.²⁰⁹ A lassú tempójú, rubato előadású énekelt előadásokon kívül hangszeres zeneként is kedvelt dallam. A cigányzenészek és más hangszerjátékosok lassúként hallgatónak, tánchoz lassú-középgyors és friss csárdásként is játsszák. A népze-

209 1989, Nagyida; 1994, Losonc; 2002-es alsóbodoki (Nyitra m.) és 2004-es berzétékőrösi gyűjtéseim jól tanúsítják ezt.

ne és néptánckutatók az 1970-es évek végétől jóval több hangszeres előadásban rögzítették, mint énekelve, szólóhangszereken és zenekarokkal.²¹⁰ (23. kotta)

Kiadásban először Egressy Szép juhász... kiadványában (5. sz.) jelent meg, de nem azzal a dallammal, mint amivel napjainkig ismertté vált. Ez a 6 3 4 kadenciájú dúr dallam nem vált ismertté.²¹¹ Mindössze egy változata van Almási Sámuel gyűjteménye 4. kötetében (54. sz.).

Hegyen ülök... (1845. október 16.–november 25. között)

Petőfinek ez a verse a legváltozatosabb formában épült be a magyar népzenebe. Egy kottás kéziratot feljegyzése ismert Erdélyből, mely Derzsi Gáboré 1876-ból.²¹² A vers különböző strofái egyaránt kötődnek a régi és az új stílushoz, sőt a régi stíluson belül is különböző stílusrétegekben vannak jelen.²¹³ A kiragadott versszakok művészi módon kapcsolódnak össze a népi – azon belül régi – versekkel. Petőfi költeményéből legáltalánosabban az utolsó versszak került át a népzenebe, többnyire *De szeretnék az erdőben fa lenni* vagy *De szeretnék fa lenni az erdőben* szövegkezdettel. Lajtha László 1940–1941-ben Széken a *Hegyen ülök...* versszakot is fonográfra vette egy régi stílusú dallammal.²¹⁴ (24. kotta) E dallamtípus magyarországi (Kolozs m.) változatát Kallós Zoltán 1979-es gyűjtéséből *A magyar népzene tára* IX. kötete tartalmazza.²¹⁵ Széken – ahol a gyűjtők énekeltek és hangszeres előadásban a legtöbb felvételt készítették róla – a pszalmodizáló stílusréteghez is kapcsolódik a dallam.²¹⁶ Magyarlónán (Kolozs m.) 4 5 b3-as kadenciájú dallammal használatos, *Lassúnak* nevezett táncdallamként is.²¹⁷ A legváltozatosabb formában és a legtöbb versszakkal e stílushoz

210 Az 1989-es nagyidai gyűjtésen kívül (22. kotta) saját gyűjtéseim közt is több ilyen akad. 2004-ben a szilicei banda, 2007-ben a rimaszombati banda játszotta, *Juhásznotha* címmel hallgatóként Balogh Árpád losonci tárogató. Kiadva: TARI, *Szlovákiai magyar népzene...*, CD 2:3, 44. Tímár Sándor 1975-ben a felsőtárkányi cigánybandától gyűjtötte, AP 11.026b.

211 A Wikipédia *Juhászlegény, szegény juhászlegény* szócikkében a szóban forgó dallam szerzőjeként Egressy Bénit nevezi meg, amely téves adat. <https://hu.wikipedia.org/wiki/juhaszlegeny/szegeny/juhaszlegeny>

212 TARI, „Derzsi Gábor kottás gyűjteménye 1876-ból”, 87. sz.

213 TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 30–37. sz.

214 Kiadásában egy másik változat: LAJTHA László, *Széki gyűjtés*, Népzenei monográfiák 1 (Budapest: Zeneműkiadó, 1954), 332. MH 91 Ab, 1. Ugyanilyen egy 1973-as gyűjtésben Ádám István „Icsán” előadásában AP 8629d1, Moldován György és zenekara előadásában 1974-ben: AP 9488c, NT 13-001-00-06.

215 DOMOKOS Mária, szerk., *Népdaltípusok 4*, A magyar népzene tára 9 (Budapest: Balassi Kiadó, 1995), LXIX. típus, 76. sz.

216 Gyűjtő: Hoppál Mihály, 1972. AP 8397b. NT 11-042-00-01. Ugyanilyen még: AP 8093a. Visán (Kolozs m.) Kallós Zoltán és Pesovár Ferenc 1964-es gyűjtésében: AP 7366b.

217 Gyűjtő: Martin György, AP 6618f, 7586c.

M. H. 3973. /b

Lejegyzte: Lajtha

Ruhako

$\text{♩} = 128$

Szék (Szohók-Doboka)

Kis Sándor (35)

Lajtha László (1940. XII.)

1.) Hegey ű-lök, bú-san né-zek le ró-la,

Hegey ű-lök, bú-san né-zek le ró-la,

Mint a boglya te-te-jé-ről a gó-lya,

Mint a boglya te-te-jé-ről a gó-lya,

2.) Lém a völgyben lassu pa-tak té-ve-dez,

Lém a völgyben lassu pa-tak té-ve-dez,

Az én aya-sios é-le-tem-nek ké-pe ez,

Az én aya-sios é-le-tem-nek ké-pe ez.

kapcsolódva, 4 b3 VII kadenciájú lá-pentaton hangsorú dallammal a Mezőségben él a népdal. A volt Kolozs és Szolnok-Doboka megye területén az 5/8-os, illetve 10/8-os, aszimmetrikus előadású dallamot hangszeres táncdallamként is igen kedvelik napjainkban is. *Cigánytánc*, *Lassú cigánytánc* (pl. Magyarpalatka) illetve *Akasztós* (Vajdakamarás) névvel lassú páros tánchoz játsszák. A Petőfi-vershez kapcsolódó szöveg környezetében a *Kihajtottam Virág ökröm a rétre*, valamint a *Keserű víz, nem hittem, hogy édes légy* és egyéb lírai szövegek fordulnak elő.²¹⁸ Kodály Bukovinában jegyezte fel az alábbi verset (itt az első sor nélkül):

ha valaki tüzet rakna belőlem
Mert a tölgyfa kék lángval ég füst nélkül,
az én szívem soha sincs bánat nélkül.²¹⁹

Az újabb bukovinai gyűjtésekből származó adatokban az első sor szövege *Hogy szeretnék tölgyfa lenni erdőben*. A bukovinai székelyek körében egy régies zenei elemeket tartalmazó, új stílusú, mixolid zárlatú változat a jellemző.²²⁰

A II. népzenei dialektusterületen belül a Csallóközben és a vele érintkező észak-dunántúli sávban (pl. Vas m.) új stílusú népdalként él a szöveg, pentaton fordulatokban bővelkedő, moll, valamint dúr hangnemű, ABBvA szerkezetű, változatos dallamokkal. Együd Árpád Perőcsényben (Hont m.) és Víg Rudolf Bogácson (Borsod m.), saját szülőfalujában gyűjtött egy-egy változata jól mutatja mindezt. (25–26. kotta) Az északi tájakon gyakran 14-re növelt szótagszámú dallamokkal társul. Ilyenkor a sorok változatos módon egy *ihaja* vagy *seje-haj* betoldást kapnak: *De szeretnék ihaja* (v. *seje-haj*) *fa lenni az erdőben*. Vagy: *De szeretnék az erdőbe' fa lenni / Ha valaki, ihajla, oda jönne tüzelni*, a 3. sorban: *Elégetném, ihaja...* stb.²²¹ Mint a legtöbb népi változatban, e területen is állandósult a *Ha valaki (ihaja) tüzet rakna belőlem* 2. sor. A jelzett északnyugati sávban a következő 4. szövegsor jellemző: *Mért nem hagyják szeretni a babámat*. Jellemző másik versszakként a *De szeretnék csillag lenni az égen / Éjféltájban fönt ragyogni az égen...* kapcsolódik Petőfi verséhez.²²² Egy Borsod megyei változat-

218 Kallós Zoltán és Pesovár Ferenc visai gyűjtésében (Kolozs m., 1964) a népdal 4-5. versszaka Petőfi versének változata.

219 Kodály Archívum, NGY-7. 4. 62r 153.

220 Például AP 6442c, hadikfalvi származású előadóval. Gyűjtő: Sárosi Bálint, 1968.

221 Mátraszentimre (Heves m.), gyűjtő: Borsai Ilona 1964. AP 5325e. Kissé más változatban: 1969, AP 7896g. Saját gyűjtésemben ilyen: AP 9019k, Szurdokpüspöki 1974. További palóc területi gyűjtéseimben: 1999. Buják, 2006. Medveshidegkút – itt *De szeretnék nyírfa lenni erdőbe'* kezdettel.

222 Így van a következő hangfelvételeken: AP 2131b, Tárkány (Komárom m., gyűjtő: Schnöller Mária, 1958), AP 2763g Várkony (Pozsony m., gyűjtő: Szomjas-Schiffert György, 1958), valamint Vikár László 1954-es perőcsényi gyűjtésében (Hont m., Lsz. 23.974). Ennek 1. vers-

1. De szeretnék fa lenni az er-dő-be,

Ha valaki hazavinne a tűz-re!

Mégéget-ném ezt a huncut vilá-got,

A-ki-be-én szeretőt nem talá-lok.

2. De szeretnék cserfa lenni erdőbe,

Ha valaki hazavinne a tűzre,

Mer a cserfa kék lánggal ég, füst nélkül!

Árva szívem soha nincs bánat nélkül!

3. De szeretnék csillag lenni az égén,

Éjfél tájban fölragyogni az égen!

Mégvizsgálám, ki jár fõnn a faluba,

Ki beszél a babámmal a kapuba.

Giusto ♩ = 116

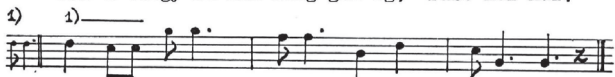
1. De sze-ret-nék tölgy-fa lenni a az er-dő-be,

Ha va-la-ki tü-zet rak-na be-lő - lem,

Mer a tölgy-fa kék láng-gal ég, füst nél-kül. -

Ár-va a a szi-vem, so-ha sincs bá - nat nél-kül.

2. Nem jó csillag léttn volna a én belőlem:

A másikat löragyognám mellőlem,

Égyet hagynék magám mellett ragyogni,

Világos kék szemembe kacsintani.

ban a 2. versszak első sora a népzében szintén gyakori *Nem jó csillag lett volna én belőlem*, mely Petőfi *Boldog éjjel* verse 2. versszakának kezdete. Ezt a verset először Vikár Béla vette fonográfra Paláston (Hont m.).²²³ Kenesei Ilonának egyik 1911-es gyűjtésekor így énekelték Szentlőrinc-kátán (Pest m.): *Én belőlem nem jó csillag lett volna*.²²⁴ Nem egyedi változat, sok más is így kezdődik.

A *Petőfi Album*ban a költő e verse a *Kitették a holttestet az udvarra* népies műdal dallamával szerepel (74. sz.), a *népdalok* címszó alá sorolva. Mint azt *A virágnak megtiltani nem lehet* versnél jeleztem, a népzében valóban maradtak fenn változatok ezzel a dallammal is. Szeghy Endre egyik 1963-as szegedi gyűjtésében a neve alapján minden bizonnyal Erdélyből elkerült előadó énekelt egy ilyen változatot, melyet fiatal korában Tusnádon Csík megyei legényektől tanult.²²⁵

Barna menyecskének szeme közé néztem (1846. június–július)

Csak népies műdal feldolgozása ismert. Vagy Füredi Mihály, vagy Bognár Ignác szerzeménye, mely Füredi neve alatt jelent meg 1861-ben.²²⁶ Az ő neve alatt szerepel a *Petőfi Album*ban is (28). Néhány további kiadása megvan Kodály zenei rendjében.²²⁷

Te vagy, te vagy, barna kislány... (1846. szeptember végén)

Álldogálok a tó partján és Elszállott már a madár kezdetű 2–3. versszakának folklorizálódott változatát a nyelvterület két pontjáról ismerjük. Szorosan vett népdalként Széken (Szolnok-Doboka m.) a fentebb már említett Szabó Varga György emlékezetes előadása őrzi. Szabó Varga a költemény e két versszakához egy, a népzében általánosan ismert versszakot énekelt 3. strófacént.²²⁸ A dalam a régi stílus pszalmódizáló stílusrétegének pentaton recitatív stílusához tartozik, formálásmódja pedig rokon az ún. bővült sorszerkezetes népdalokkal.²²⁹

---

szaka: *Megy a kislány vasárnap a templomba*, 2. versszak: *De szeretnék cserfa lenni erdőben*. Almási István Udvarhely megyéből közölt egy további új stílusú változatot. ALMÁSI, „Petőfi versek az élő színhagyományban...”, 43.

223 Vikár Béla gyűjtése: KR_14.210. További népdalváltozatok: KATONA, „Petőfi népe – a nép Petőfije”, 16.

224 KR_10.972.

225 AP 5263a.

226 Kodály kérdőjellel Bognár nevét írta rá az alábbi kiadásból kimásolt kottára: FÜREDI Mihály, *25 magyar népdal*, Pest, 1861): 9. sz., KR_01575.

227 Szabó József, Földes–Demeter és Limbay Elemér kiadásából másolt kották: KR_01572-74.

228 AP 6609d1; TARI, *Petőfi Sándor versei népzében*, CD, 40. sz.

229 Kottája közölve: TARI, „A Petőfi-versek és zenei kapcsolataik...”, 30.

Ennél előadásmódban is jóval egyszerűbb és egészen más zenei stílust képvisel az Alföldön, Homokmégyen (Pest m.) Kammerer László és Kiss Lajos által gyűjtött régi, de az új stílus irányába mutató, AABA szerkezetű eol hangsorú dallam. Az 1956-os gyűjtés előadója csak az 1. versszakot énekelte.²³⁰ Az északi területen Kodály saját gyűjtésében Mohiból (Bars m.) van egy *Álldogálok, álldogálok a tó partján* kezdetű népdal, mely Arany Kondorosi csárda mellett, csárda mellett kezdetű versének Festetics Leó-féle dallamával kapcsolódott össze.²³¹ Itt azonban, a szóismétlést leszámítva, csak az első sor egyezik a verssel.²³² Gömör megyében a vers egy-egy versszakát népies műdal (*Elszállott már a madár*) és magyarnóta stílusú dallammal (*Álldogálok a tó partján szomorúfűz mellett*) gyűjtötte Vargyas Lajos 1940-ben.²³³

Folklorizálódott még a vers szövegével Simonffy Kálmán szerzeménye, melynek címe azonos Petőfiével.²³⁴ Megvan Bartalus István kéziratában (1. 472), aki Almási Sámueléből másolta ki a dalt. Kodály a *Bartalus-kéziratból* lemásolt kottán a következőt jelezte: „Simonffy módosult Nb! vége magasra került.”²³⁵ Bartalus kéziratába pedig a következőt írta be kék ceruzával: „Nb ABBA lett”. (27. kotta) Bartalus egy más dallamhoz társítva adta ki zongorakíséretes sorozatában, melyet Rimaszombatból valóként jelzett (6., 1895. 68. sz.). Simonffy dala megvan a *Petőfi Albumban* is (113. sz.), ahol az alaphangról oktávra ugrás – mint a két lentebbi népi változatban – már eltűnt. Kiadta Limbay Elemér is (1, 1879, 189. sz.). Simonffy dalát már az 1860-es évektől többen felhasználták és kiadták, többek közt Tisza Aladár.²³⁶ Simonffy dala két nagy daltudású személy emlékezetében őrződött meg. Tudta Kiss Lajos polgári származású, városi születésű, iskolázott édesanyja (27. kotta), és tudta a paraszti származású, Istensegítség (Bukovina) való Gáspár Simon Antal.²³⁷ Id. Kiss Lajosné anyai nagybátyjától, Pribay Ferenc fiatal tanítótól tanulta 1894-ben, Gáspár Simon Antal pedig édesanyjától.

230 AP 1557e.

231 KERÉNYI, *Népies dalok*, 66, 215.

232 Kiadva: TARI, *Kodály Zoltán Bars megyei népzene gyűjtései*, 138. kotta.

233 VARGYAS, *Egy felvidéki falu zenei világa...*, III. 307A–B.

234 Megjelent: SIMONFFY Kálmán, *Dalvirágok* (Pest, 1863), 29. sz.

235 KR_00339.

236 TISZA Aladár, *32 kedvelt népdal*, KR_04396.

237 AP 4599k, gyűjtő: Kiss Lajos, 1957; AP 10.798l, gyűjtő Domokos Mária, 1977.

442. Te vagy te vagy bar-na kis lány. 509. *Pekéji.*

Te vagy te vagy bar-na kis lány szé-mém lel-kém fé-nye,
 Te vagy mind a két é-le-tém, Egy-et-len re-mé-nye,
 Ha ez az egy re-mé-nyem is el-mu-lan-dó
 á-lom, Nem lé-szék bol-dog sém e-zen sém a más-vi-lá-gon.

14
 1 - b10 moll A A₇B A
 Poco rubato ♩ = cca 66

Zombor-Sombor/Bács-Bodrog/Jugoszl.
 Zólyom /Zólyom/
 Kiss Lajosné Morvay Ilona /1876/
 Kiss Lajos, 1957. VII.

Té vagy, té vagy, bar-na kis-lány, szé-mém, lel-kém fé-nye,
 Té vagy mind a két é-le-tém egy-gyet-len re-mé-nye.
 De ha ez az egy él-tém is csak mu-lan-dó á-lom,
 Nem lé- szék bol- dog sém e-zen, sém a más-vi- lá- gon.

II° 1/ 2/ossia 3/ossia

ha csak mu- sém a

Ereszkedik le a felhő (1846. október 1–7.)

Bánffyhungad, Kolozs m. 1908. É. B. Bartók

Ardjon isten édes anyám jó estét!
Elhordták már a szép barna menyegstét.
Nem kell nekem paszdasápa, semaga,
Vigye haza édes anyja, tanítva.

1. Ugyan kedves róssám, mi bajod ékesített?
Talán az vacsorád nem jött színre esett?
Egy keules bört hostán, iggal hát belőle,
A bánatos szívvel majd megvidul tőle.

Ereszkedik le a felhő,
Hull a földre záporosó;
Nem hallod a felémült
Féltékeny bús énekét?

~~Változat~~

1. Láttam céglét kiinn légszám,
Jó róna be botorkásmi
2. Jjunkt, aki angyalavan,
A bánásonak nagy dörge van,
3. Valamennyi rompos bánpa
Mind a kocsmárosnak való.

1. Jaj, istenem be megbántom,
Hogy az éjjel missal halltam,
Hogy öngyóstorom elhullattam,
Késervesen megszinttam.

2. Ne sirard a kóstoridat,
Kétször én még olyankorait.
Éltedig késsed róssám,
Nem kesek én többet leány.

2. Nem kell nekem borsó, ^{ist meg} iggal már csak magad,
Gyenge lányaságomat te nem sajnálhattad.
Sajnálattal róssám, amíg megcsaltalak,
De már a jó isten viselje gondodat.

3. Nem bánom hát róssám, legyen földindulás,
Hát jesson eszedbe sok erős fogadás;
Teremtőn az isten belőled oly csudát,
Hogy a sokkal világ rólad legyen példát.

Ha megházasodom, édes anyám bánja,
Ha nem házasodom, csak a magam bánja.
Jaj hát nekem jobb lesz, ha megházasodom,
Sente: halsa elött nem alkalmat érekedem.

3. - Ne félj róssám, feldarútl meg,
Derülni fog majd az kék ég;
Tudj lea meg, akit szeretés,
Ki után az sokat apadés.

29. kép

Egressy Benjamin szerzeménye, mely *Ablak alatt* címmel egy Tompa-vers megzenésítésével együtt jelent meg.²³⁸ Kerényi György kb. 1848-ra teszi keletkezése idejét.²³⁹ Megvan több XIX. századi kéziratban. Bartalus István „udvarhelyi rabok”-tól jegyezte le kézirata 2. kötetébe (10. sz.).²⁴⁰ Kiadta Színi Károly (1865, 80. sz.) és Limbay Elemér (1. 1879, 59. sz.). A népzenei változatok közt akad tisztán megőrzött Egressy-dal.²⁴¹ Ilyen az első népzene gyűjtési adat, mely Kodályé 1912-ből, Hont megyéből.²⁴² Bartók Bánffyhungadon már 1908-ban leírta a szövegét, több népi vers közt, de dallam nélkül. (29. kép)

238 MONA, *Magyar zeneműkiadók...*, 87, 565–566. tétel, jegyzetek: 386.

239 KERÉNYI, *Népies dalok*, 49, 213. A hivatkozott *Ablak alatt* című kotta csak 1850 táján jelent meg, MONA, *Magyar zeneműkiadók...*, 87.

240 KR_08036.

241 TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 41–42.

242 Lsz. 38.448. Kiss Lajos gyűjtésében az édesanyja is Egressy dallamát énekli. AP 3700a.

Balatonfüred /Zala/
 Dervalics Ferencné Szalai
 Zsófia /67/
 Kerényi, 1960.IV.

1. Ereszkedik le a felhő,

Hull a fáról őszi eső.

Hull a fának a levele, mégis szól a fülemüle,

Mégis szól a fülemüle.

2. Az óra már későre jár,
 Barna kislány, alszol-e már?
 Hallod-e a fülemülét,
 /:Fülemüle bús énekét?:/

3. Barna kislány, ha nem alszol,
 Hallgasd, mit e madár dalol.
 E madár az én szerelmem,
 /:Az én elsóhajtott lelkem.:/

30. kotta

Kerényi György balatonfüredi gyűjtésének e darabja előadásmódban is eltér a népi énekmódtól; népies műdalok érzelmes, vibrált hangú XIX. századi előadásmódját őrzi. (30. kotta) Más változatok vagy a földrajzi területhez, vagy a XIX. század zenei nyelvezetéhez, illetve valamely zenei stílushoz, dallamtípushoz kapcsolódnak. A Palócvideken akad változata a *Bujdosik az árva madár* és a *Káka tövén költ a ruca* dallamával.²⁴³ Kodály 1912-es garamszentgyörgyi (Bars m.) gyűjtésében a jellegzetes dudanóta ritmikájú *Az idő már későre jár* kezdetű régi stílusú népdal kottájára nem véletlenül írta rá: „vö. dudanóták.”²⁴⁴ Talán e vers volt az ihletője a Vikár Béla egyik mezőkövesdi gyűjtésében meglévő új stílusú népdalnak (AA⁵BAV), melyet 1899-ben vett fonográfra. Ide 1. versszaka tartozik, ami után két másik népdalstrófa következik:

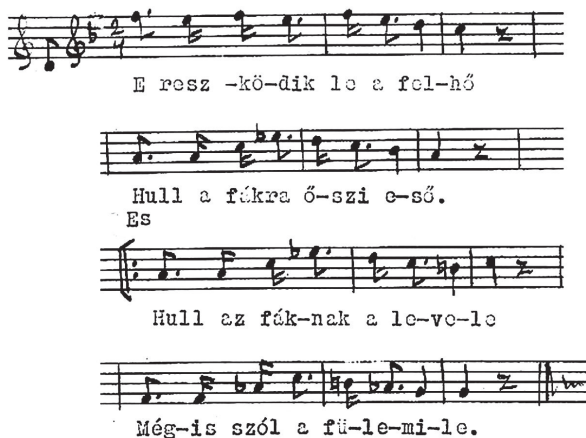
243 *Bujdosik az árva madár* dallam: NT 18-297-00-00, AP 11. 423g Nagybátony (Nógrád m.), *Káka tövén...* NT 18-324-00-01, AP 13. 992r Medveshidegkút, mindkettő Nagy Zoltán gyűjtése, 1977 és 1985.

244 KR_06198r

Üt az óra, éjfélre jár,
 Ugyan, babám, alszol-e már?
 Barna babám, ha nem alszol,
 Hallgasd, mit a madár dalol.²⁴⁵

A Bartalus által leírt dallama jellemzően székelyföldi, mely egyben a későbbi bővült sorszerkezetes ún. jaj-nóták zenei világának dallami és ritmikai megoldásait előlegzi. (31. kotta) Mint a *Nem ver meg engem az Isten* versnél már szó volt róla, Bartalus egy Székelykeresztúron, raboktól gyűjtött dallamnál további változatra utalt, amit Marosvásárhelyen Szentpéteri János tanítótól jegyzett le (kézirat I. 340). Ennek utolsó szakasza a *Nem ver meg engem az Isten* 1. versszaka, a következő módosítással:

Nem ver meg az isten engem
 Hogy szeretőt mást kerestem, ihajja;
 Te hagytál el, nem én téged,
 Délibáb volt a hűséged, ihajja, ihajja.

E resz -kö-dik le a fel-hő
 Hull a fákra ő-szi e-ső.
 Es
 Hull az fák-nak a le-ve-le
 Még-is szól a fü-le-mi-le.

31. kotta

Világoskék a csillagos éjszaka (1846. november 7–10.)

4. versszaka: *Magasan áll* (vagy *száll*), *magasan áll a fiastyúk az égen...* vagy *A fiastyúk, a fiastyúk magasan áll az égen* vált népdallá, az első két szó ismétlésével 11-es-re bővített sorokkal. Az új magyar népdalstílushoz kapcsol-

Gyúrtó ♩ = 120

Mén-gi-sán mell, a fiastyúk az é-gén,
 Sól a ka-kis, mar ezén a or-de-kén
 Sól a ka-kis, haj-nal ka-tad, csipő hudeg mel ta-mád,
 Sej-de azért, me-gi azért nem hagyni a bába-mit.

32. kotta

lódik, s mint az *Elmentem az ács*hoz, illetve *Szerelem, szerelem*, ez is egyetlen dallammal terjedt el.²⁴⁶ Bár a nyelvterület több pontjáról van róla adat, főleg a Palócvidéken és szélesebb kisugárzási területén (Zemplén megye, Tápió vidék, Jászság²⁴⁷) otthonos. A palóc területen főleg mixolíd hangsorú változatai népszerűek, de emelt 7. fokkal is éneklék. Első gyűjtése Lajtha Lászlóé Kazáról (Nógrád m.) 1934-ből.²⁴⁸ Hollókőről megvan Rajeczky Benjamin gyűjtésében.²⁴⁹ (32. kotta) A nyelvterület keleti részei felé haladva megvan Szabolcs megyében és a Szilágyságban,²⁵⁰ valamint Kolozs megyében. Itt a vers szöveges használatán kívül a dallam új funkciót kapott: Bánffyhunyard környékén lakodalomban lassú tempójú *Hajnaliként*, más alkalommal *Keservesként* játsszák a zenészek.²⁵¹

246 TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 38–39. sz.

247 Zemplén: AP 15.429l, Tápióvidék: AP 10.986h, Jászság:

248 KR_02324.

249 Gyűjtés: 1959. Lsz. 56449.

250 ALMÁSI, *Szilágysági magyar népzene*, 225. jegyzet. Szabolcs megyei gyűjtés: Bököny AP 11.238h, gyűjtők: Szalay Olga és Rudas Péterné, 1979.

251 Kallós Zoltán 1978-ban Kolozs megyében Inaktelkén zenekarral *Inaktelki hajnali* címmel gyűjtötte: AP 18.122d, 1981-ben Bánffyhunyardon *Keservesként*: AP 18.163b2.

Tíz pár csókot egy végből (1847. október)

A koltói nászút alatt XVIII. *Úti levelében* Kerényi Frigyes barátjának írja a költő 1847. október 14-én: „Feleségem ott a másik asztalon naplóját írja; én ma már vágtam egy verset.”²⁵² Lehet, hogy a kedves hangulatú, lendületes *Tíz pár csókot egy végből* című versre célzott a költő? E vershez Szentirmay Elemér (Németh János) 1866-ban írt dallamot,²⁵³ mely ma is általánosan ismert a magyarnóta-énekesek műsorából.²⁵⁴ Ugyanez a dallama Egressy Samu *Keresetlen csárdás* című darabja 1. *Frissének*.²⁵⁵ A dal a *Petőfi Albumban* szerző nélkül, a népdalok közt szerepel (99.). A népzenei gyűjteményben kevés adat van róla. Kerényi György Szomjas-Schiffert György 1955-ös kiskunhalasi és Kodály Zoltánné Sándor Emma 1917-es érdi gyűjtéséből közölte egy-egy vokális változatát.²⁵⁶ A falusi és a városi cigányzenészek repertoárján hangszeres *Friss csárdásként* népszerű.²⁵⁷

Az általánosan ismert *Leszakadt a pincelakat*²⁵⁸ dallamával (1 4 b3) is van rá egy népzenei adat. Az előadó a költemény első három versszakát énekelte.²⁵⁹

Rózsabokor a domboldalon (1847. november)

Többféle dallam kapcsolódik hozzá. Az egyik az operettek világát előlegzi az alaphang alatti V. fokról fölfelé induló, a 2. sorban még följebb törekvő, az utolsó sorban nagy ugrásokat tartalmazó dallamával (kadenciái: 2 3 2). Kodály a verselést vizsgálva idegennek, német mintájúnak érzi a költeményt, s jogosan állította mellé egyik jegyzetében Kálmán Imre *Csárdáskirálynő* című operettjének *Álom, álom, édes álom* dallamkezdetét.²⁶⁰ A *Rózsabokor...* dallama fennmaradt a cigányzenekarok műsorán – Bobe Gáspár Ernő zenekarával éttermi zenélés során, funkcióban gyűjtötték 1961-ben²⁶¹ –, de a parasztság közé is eljutott. Egy nemespátrói (Somogy m.) lakodalmi mulatságban 1969-ben készült hangfelvé-

252 PETŐFI, *Vers és próza...*, 352.

253 KERÉNYI, *Szentirmay Elemér és a magyar népzene*, 24/2, 69.

254 Kiadta SÁROSI, *Nótáskönyv*, 302. sz.

255 KR_06056.

256 KERÉNYI, *Szentirmay Elemér és a magyar népzene*, 258, 59.

257 Vokális változatként Kiss Lajos gyűjtésében: AP 4606j. *Friss csárdás* pl. AP 11.729n, AP 12.011g.; TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 43. sz.

258 KERÉNYI, *Népies dalok*, 114.

259 AP 4558c Karácsond (Heves m.) Gyűjtő: Paulovics Géza, 1962.

260 A jegyzeteket kiadó Vargyas Lajos nem ismerte föl Kálmán Imre dallamát, Kodály feljegyzését így magyarázta: „egymás alá írta szólmizációs jelekkel a Rózsabokor a domboldalon és egy idegen dallamot, amelynek kezdősora: s d r m/ s d r m / f m r/ stb.” KODÁLY, *Magyar zene, magyar nyelv...*, 361.

261 Gyűjtők: Sárosi Bálint és Sztanó Pál. Mg_02722A.

Andante

a) Ládd, mit fogtak rám a gonoszok, Hogy én is-ten-ta-ga-dó va-gyok

M.F. 129c) Bányfűhunyad (Kolozsvár.)
Vikár, al. Gyűjtés
 b) név: ...
 valamegy, tor ilyen ritmusban: 1. 1 | 1. 1 | 1. 1 | 1. 1 | 2 |

b) Rézsabotok a domboldalon,
 Borulj a vállamra angyalom,
 Sügjad a fülembe, hogy szeretsz,
 Lám, milyen jól esik nekem ez.

33. kotta

tel azt tanúsítja, hogy a dal a lakodalmi szokáskeretbe is bekerült, a násznép paraszzenekar kíséretében énekelte.²⁶² Egy Kis-Küküllő megyei változatban²⁶³ a második versszak finom szövegeltérései figyelhetők meg:

Mind azt fogják rám a gonoszok,
 Hogy én Isten tagadó vagyok,
 Pedig mostan is imádkozom,
 Szived dobogását hallgatom.

Egy másik dallam szabályosabb szerkezete (AA⁵BCa) közelebb áll az új stílushoz, noha 3–4. sorainak dallammenete szekvenciára épül. Vikár Béla bányfűhunyadi gyűjtése az első adat a dal meglétére a népzeneben, melyet Bartók 1908-as torockói gyűjtése követ.²⁶⁴ (33. kotta) A dal 3/8-os üteme az 1. ütemben szimmetrikus 4/8-ossal alakult. Így van meg (az első ütem 4/4-re bővítve) Szabó

262 Gyűjtők: Olsvai Imre és Sztanó Pál, AP 10.010e. NT 19-024-01-00.

263 Magyar királyfalva, gyűjtő: Gábor Judit, 1955 (az előadó 1946-tól Pesthidegkúton élt). Lsz. 33. 883.

264 BR_02605.

Benélp. folyt.
Gyűjtő: ki volt a Valcer pl. akkoriiban?
Faragóné: Hát er:

Hadikfalva (Bukovina)
- Himesháza (Baranya m.)
Faragó Vilmosné
Illés Brigitta (83.)
gy. Tari Lujza 1983. u.
Ej. 1992. márc.

♩ = ca. 164

Röise nyílik a domboldalon,
Borlej a vállamra angyalom.
Szigiad a fülembe, hogy szeretn,
milyen jól esik hát nekem er

34. kotta

József kiadásában már 1860-ban.²⁶⁵ Végig 4/8-os metrummal, zongorakísérettel adta ki Bartalus István (5, 1895, 37. sz.). A mű végén ez áll: „Gyertyánffi [!] István után.” Petőfit nem jelezte, ahogy kéziratában sem, melyben más versszakok közé a költemény 3. versszakát írta le, dallam nélkül, Mezőkövesden gyűjtöttként (1, 103). Feltehetően az ő kiadásából vették át népdalként ugyane dallamot ugyancsak 4/8-ban a *Petőfi Album* (90). E dallam fennmaradt Kolozs megyében, amit Végvári Rezső egy 1972-es inaktelki gyűjtése igazol.²⁶⁶ Egy további változat egyetlen adatként szerepel Almási Sámuel gyűjteménye 4. kötetében (100. sz.). Az ismeretlen szerzőjű dal a bukovinai székelyek körében 3/4-es ritmusban őrződött meg Petőfi versével.²⁶⁷ Mint gyűjtésemkor a 83 éves, Hadikfalván született Faragóné Illés Brigitta elmondta, „Ezt fútták a fúvosok”, s valcert jártak rá.²⁶⁸ (34. kotta) Emlékeztetőül: Kiss Lajos 1960-ban Várpalotán az *Ezreivel terem a meggyet* gyűjtötte ugyanezzel a dallammal.²⁶⁹ Szentirmay Elemérnek is van egy

265 SZABÓ, *Közkezdvelt népdalok gyűjteménye*, 1:459, KR_15872.

266 AP 10.743.

267 Gyűjtő: Tari Lujza, 1983. AP 13.259a. Az előadó Hadikfalván született, a Bukovinából áttelepítéssel Himesházára (Baranya m.) került.

268 TARI, *Petőfi Sándor versei népzeneinkben*, CD, 44. sz.

269 AP 3759f.

feldolgozása,²⁷⁰ mely egyik említett dallam-alakkal sem áll rokonságban, s nem is folklorizálódott. Szintén egyedi a Limbay Elemér által kiadott dallam (5:559. sz.), melynek másolt kottájára Kodály a „szerző?” és „Petőfi” szavakat írta föl.²⁷¹

Itt születtem én ezen a tájon (Szülőföldemen, 1848. június 6–8.)

Petőfi versének első sora egyetlen falu hagyományába került be. Az új stílusú népdalt Borsai Ilona Mátraszentimrén vette föl (régén Hasznos-Ötházhuta, Heves m.). Az előadó 12 éves korában ángyától tanulta, akinek legkedvesebb nótája volt.²⁷²

Tanulságok

A XIX. században sok más Petőfi-verset megzenésítettek, melyek mára elfelejtődtek.²⁷³ A politikai tartalmú versek nem kerültek be a népzenebe. Példa rá Szényfi *Rabhazának fia* dala 1846-ból (Petőfi verse: 1844. december). A *Nemzeti dal* többen feldolgozták, például Bartay Ede, Kálóldzi János, Thern Károly, Feldinger/Földényi Frigyes, aki temesvári könyvkiadóként rendszeresen hirdette Petőfi műveit. A férfikari feldolgozások közül vélhetően egy kórusmű vezető szólamaként őrződött meg a vers első versszaka a Jászság két településén, Jánoshidán és Újszászon. Bartók Béla 1918-as gyűjtésekor mindkettőt leköttázta.²⁷⁴ A felsőszászberki (Szolnok m.) summáslányok folytatásként korábbi népi verseket énekeltek. (35. kotta)

A XIX. századi zenei feldolgozók közül itt a nép- és a szájhagyományban élő egyéb dalok gyűjtésében jeleskedő Bartalus Istvánt emelem ki. Bartalus zongorakísérettel kiadta a költő *Ha szavaid megfontolom* (1846) versét, melyet kézírata is tartalmaz (1, 478. sz., kiadása: 6, 1895, 41. sz.). Nem jelezte a költőt, csak gyűjtésének helyét, Kézdivásárhelyt adta meg. Megvan feldolgozásában mindkét *Szerelmes vagyok én* kezdetű vers (7, 1896, 95–96. sz.), ezek végére odaírta: „Petőfi.” Folklor háttérre a kiadásban nem utalt, noha kéziratában a *Megmondjam-e kibe* folytatású vershez (kiadásában a 95. sz.) székelykeresztúri tanulókat jelzett forrásként (1, 288. sz.). Az *Anyám tyúkja* is megvan Bartalus feldolgozá-

270 KERÉNYI, *Népies dalok*, 104, 37. sz

271 KR_20496.

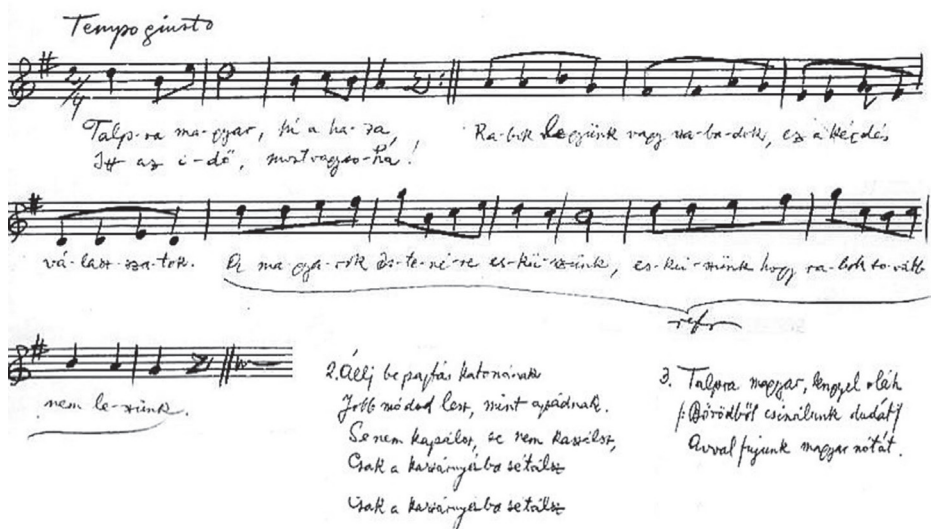
272 Pl. AP 3920b.

273 A fentebb idézett irodalmon kívül a XIX. századi szerzőkről legutóbb: TARI, „Petőfi verseinek zenei kapcsolatai”, 96–98, a XX. századiakról uo., 98. A *Nemzeti dal* feldolgozásairól, kottájának kiadásáról: TARI, *Magyarország nagy vitézség*, 13.

274 BR_12.446, BR_12.447.

Tempo giusto

Talpra magyar, hí a haza,
Itt az i-dő, most vagyso-ha!

Ra-buk legyünk meg ma-ba-dok, ez a kicé-dés
vá-lat-sa-to-tok. El ma-gya-rak do-ta-ni-re es-kü-rsünk, es-kü-rsünk hogy ra-buk to-rátok

nem le-sünk.

2. Allj be puffyas katonáink
Jobb módod lesz, mint apádnak.
Se nem kapáló, se nem kaszáló,
Csak a karáingyálsó setáló
Csak a karáingyálsó setáló

3. Talpra magyar, kengyel oláh
Bőrdobot csinálunk dudát
Arral fujunk magyar nótát.

35. kotta

sában: *Ejh, mi a kő tyúkanyó* (7, 1895, 111. sz.). Ez saját szerzeménye, alá is írta: „Bartalus Istvántól.” Feldolgozta *A faluban utca hosszat muzsikáltatom magamat* verset is, melynek végére odaírta Petőfi nevét, ám Perbenyikben gyűjtöttként jelölte meg (7, 1896, 116. sz.). 6. kötete 130. darabja (*Zsíros kenyér szalonna*) végére egy érdekes megjegyzést írt: „(Ebből »Fiuk, az isten áldjon meg.«) Arany János után.” – Itt a dallamra célzott, melynek indítása hasonlít a dallamot kapott vers kezdetére. Mint Csörsz Rumen István már utalt rá, ezt Arany János is jelezte saját népdalgűjteményében.²⁷⁵

Nem meglepő, hogy a legtöbb feldolgozás ének, zongorakísérettel. A dal az európai műzenében már a XIX. század első felében a romantika meghatározó műfaja, mely hazai népszerűségét is magyarázza. Az 1840-es évektől, még inkább az 1850-estől egyre divatosabbak a népies karakterű, jellegzetes magyar

275 Csörsz Rumen István, „Pönögei Kis Pál, avagy Petőfi és a közköltészet”, in *Ki vagyok én? Nem mondom meg: Tanulmányok Petőfi Sándorról*, szerk. SZILÁGYI Márton, 203-226 (Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014), 206. Csörsz Rumen István a népies közköltészetet és a népszerű műköltészeti alkotásokat, köz- és műköltészeti előzményeket, közköltészeti környezetrajzot bemutató tanulmányában több itt felsorolt verset említ, némelyik kottás kiadását is ideértve. Ezekre külön nem hivatkoztam, néhányat itt megemlítek: *Hírös város az Aafödön Kecskemét, Nem ver meg engem az Isten, Szomjas ember tűnődése, Pusztán születtem*, 224. A kérdésről legújabbban: Csörsz Rumen István, „Petőfi, a nép dalnoka?”, *Irodalomismeret* 2. sz. (2023): 45–63.

romantikus stílusú dalok, melyek közt számos Petőfi-versmegzenésítés található. Ezek ének-zongorakíséretes kiadványokban, népszínművekben és kéziratos kottás gyűjteményekben egyaránt megtalálhatók. A XIX. században a zeneszerzők színvonalbeli különbségen túl a felszínes népiesség, a közönség számára jól eladhatóság, zenei közhelyek használata azonban sok esetben Petőfi megzenésített verseire is rányomta a bélyegét. Az egymás gyűjteményeiből merítés, más általi újrafeldolgozás és kiadás mennyiségi túltermelésben is megnyilvánult. A XIX. század vége felé született generáció polgári származású tagjai, akik iskolában és otthoni környezetben tanulták meg a dallammal elterjedt Petőfi-verseket, a XX. század 60–70-es éveitől fokozatosan eltávolodtak, a hosszú életet megélték a megváltozott kulturális miliőben, a nyilvános dalolás visszaszorulásával már nem is tudták tovább adni tudásukat környezetükben. Az idős generáció eltávolodása a szoros falusi közegben élőkre is érvényes. Ők a tanultakkal ellentétben sokszor nem is tudták, hogy amit énekelnek, annak szövege Petőfi költészetéből való, vagy abból átformált vers. Kivételt jelentenek, akik már könyvből olvasták és tanulták meg a verseket, vagy az elemi iskolában tanítójuk tanította meg nekik. Így tudhatta az a II. világháború után Gyergyóremetéről (Csík m.) Etyekre (Fejér m.) került nő a *Falu végén kurta kocsmá* (1847) első versszakát Kerényi György gyűjtésekor 1959-ben.²⁷⁶ Népzene gyűjtéseim során magam is talákoztam olyannal, akinek a polcán a kalendárium mellett Petőfi-versekötet állt, illetve akinek szobája falát Petőfi képe díszítette. Az ő tudásukat szerencsére megőrizték a népzene gyűjtések során készült kottás lejegyzések és hangfelvételek.

A tanulmány alapján említett kérdésre visszatérve: ha ma közvéleménykutatást végeznének arról, ki milyen Petőfi-megzenésítést ismer, iskolázottságtól és zenei érdeklődéstől függően kapna választ aszerint, hogy a megkérdezett a klasszikus zenét, a mai népzenei előadók műsorát (ideális esetben magát a népzenei hagyományt), a magyarnótákat, vagy a rock-, illetve a jazz-zenészek produkcióit ismeri-e. Itt még nem említettem napjainkból a zeneszerzői mesterséget nem tanult, szerepelni vágyó önjelölt zeneszerzők YouTube-on fellelhető Petőfi-megzenésítéseit. A mennyiséget és a minőségbeli különbséget illetően a klasszikus zene területén működő zeneszerzők közül elég csak a XX. századiakat számba venni, hogy meggyőződjünk arról, mennyi Petőfi-vers ihlette zenemű született napjainkig mennyi egyéni hangvétellel (dalok, zenekari művek, kórusművek).²⁷⁷ Kodály például a nép- és műzene ismeretében Petőfi

²⁷⁶ AP 2985j.

²⁷⁷ A XIX. századi megzenésítések közül néhány XX. századi zeneszerző művéről: TARI, „Petőfi verseinek zenei kapcsolatai”, 97–99. További adatok: TARI Lujza, „Petőfi Sándor, a legtöbbet megzenésített költő”, megjelenés előtt Zentán, a *Híd* c. folyóiratban. Legutóbb Zelinka Tamás adott áttekintést a klasszikus zeneszerzők műveiről, valamint a jazz-, könnyűzene-, népzene

Hej, Büngö(z)sdi Bandi versére 1947-ben komponált férfikari művében szinte saját népdalt komponált a költő soraira.²⁷⁸ Kerényi György 1948-as közleményének címe²⁷⁹ megtévesztő: iskolásoknak szánt, Petőfi-versekre készült két-szólamú kórusműveit adta közre a versek magyarázatával. A versekhez szótagszámban és hangulatilag oda illő népdalok dallamait választotta, érdekes megoldása azonban folytatás nélkül maradt.

Petőfi népdallá vált verseit vizsgáló írásom az irodalmi kötetekben szokatlanul bőséges kottapéldák ellenére is csak szűk áttekintés lehet. Annál inkább, mert az 1907-től különböző lemezkiadó cégeknél (Odeon, Első Magyar Hanglemezgyár, Premier stb.) megjelent hanglemezeken fellelhető Petőfi-dalokról itt nem volt szó.²⁸⁰ A népdalok hangzásvilágát, mely pedig elengedhetetlen kelléke a zenének, a kottakép nem adhatja vissza. Igaz, hogy a „folklorizáció során a vers elválik szerzője nevével, dallammal párosul és szájról szájra járva, az íratlan költészet fejlődési törvényeinek megfelelően éppúgy változatokban él tovább, mint bármelyik, a nép körében keletkezett alkotás”.²⁸¹ Petőfinak legszorosabban azok a szövegei élnek a népzeneben, melyek vagy a legrégebb stílusokhoz tudtak kapcsolódni, vagy pedig mint szövegújdonságok adtak újat, és részben a Petőfi életében már lassan formálódó új magyar népdalstílushoz kapcsolódtak. A közölt példák remélhetőleg jól mutatják, hogy Petőfi nyelvét a parasztság a sajátjaként fogadta. Zenekutatóként nem illene erről véleményt mondanom, de úgy látom, hogy Petőfi beszédmódja, mint a népnyelv, egyszerre tömör, ha kell bőbeszédű, kevésbé régies, sőt, ma is modern, mely szintén segíthette verseinek gyors befogadását. Noha sokan kiemelik a költő zeneismeretének hiányát – Kodály le is írta: „Örök kár, hogy ő sem értett zenéhez”²⁸² –, a népköltészetből (és vele népzeneből) is táplálkozó költészete gyorsan vissza tudott hatni a nyelvi-zenei divatokat szívesen követőkre. Megérhette, hogy verseit dalolják, azt azon-

---

előadói kör feldolgozásaiból. Zelinka teljességre törekedett, ezt a választást mégsem tartom szerencsésnek, mert a magasan képzett zeneszerzőkkel nem állítható párhuzamba sem az a népdalénekes, aki népzenei tanulmányai alapján készített CD-t vizsgakoncertje műsorából, sem valamely más könnyedebb műfajú előadás. ZELINKA Tamás, szerk., „Válogatás magyar szerzők Petőfi Sándor költeményeit megzenésítő művekből, (Kották, hangfelvételek, címjegyzék, leírások, 3., bővített változat)”, *Parlando zenepedagógiai folyóirat* 4. sz. (2023) <https://www.parlando.hu/2023/2023-4/Petofi200.pdf>.

278 TARI Lujza „»A művészi tudás végső próbája«: Kodály a népdalfeldolgozásról”, *Magyar Zene* 55, 3. sz. (2017): 314–345, 320–321.

279 KERÉNYI, „Énekes Petőfi...”

280 A Kacsóh Pongrác által feldolgozott János vitéz Iluskája, Fedák Sári if. Banda Marci és cigánybandája kíséretében a *Nem ver meg engem az isten* dalt énekli egy 1911-es felvételen. A <https://gramofononline.hu/-n-tobb-Petofi-versre-irt-dal-talalható-különböző-évekből>.

281 JAGAMAS és FARAGÓ, *Romániai magyar népdalok*, 26. jegyzet, 370.

282 KODÁLY, *Magyar zene, magyar nyelv...*, 344, 369.

ban nem sejtette, hogy nemcsak ő lesz a legtöbbször megzenésített magyar költő, hanem ő lesz az a költő, akinek versei a legmélyebben, legtartósabban beépültek a népzenei hagyományba. A szóbeli zenei hagyomány erőteljes visszaszorulásával, a vokális zene helyett a hangszeres zene előtérbe kerülésével „A felejtés szele” ezek egy részére is „rásohajt”-ott (*Verseim*, 1844). Napjainkban egy szociológiai felmérés tudná kideríteni, hány költeménye él még dallammal, mely társadalmi rétegben. A korabeli kottakiadásoknak és a népzene gyűjtők munkájának köszönhetően dalai ma kottákban, hangfelvételeken nyilvánosan is hozzáférhetők, egyben a zenei archívum féltve őrzött nemzeti kincsei.